

UNITÁRIUS ÉLET

XXXVII. ÉVFOLYAM 6. SZÁM

1983. NOVEMBER—DECEMBER

KARÁCSONY

„...született néktek ma a Megtartó...”
(Lukács 2,11)

Az emberi élet két legmegrázóbb élménye a születés és a halál, a kezdet és a vég. Az első, a születést fény, csillogás és öröm veszi körül, a másik, a halál könnyben fogantatik és gyógyíthatatlan sebet hagy. Ezért van, hogy bölcsők és koporsók mellett a legnyitottabbak és legőszintebbek az emberi szívek.

Karácsony a bölcső, a születés ünnepe — s így e sorokon keresztül az öröm ünnepi hangjával köszöntelek titeket, szeretett testvéreim, lapunk olvasói. Szeretném szóban kifejezni azt ami örök szépség ebben az áldott ünnepben, de minden karácsonykor érzem, hogy ennek az ünnepnek van valami szóban ki nem fejezhető varázsa. Volt úgy, hogy nagy gond és bánat előzte meg ezt az ünnepet, vagy éppen érkezésében nehezedett reá, de még akkor is nagy hatással volt szívünk érzéseire. S ha így volt, akkor elmúlt karácsonyok boldog hangulata szép és derűs emlékeivel segítette szívünk sebet gyógyítani.

Karácsony hangulata mindig tiszta és gyermekien őszinte. Dalai, énekei felülmúlhatatlanok. Története és az emberi szív szeretetében született hozzá kapcsolódó mesék létünk tartalmának részei. Felekezeti különbség nélkül — mert évszázadok, sőt ezredek vészték így a nép szívébe — kitörülhetetlenül maradandó.

Akkor a híradás egyszerűnek tűnt. A híradás rövid volt, de az emberiségnek szólt. Minden embernek! — nemcsak egy népnek, nemcsak egy vallásos közösségnek, nem is csak egy társadalmi osztálynak, hanem az egész világnak: „...született néktek ma a Megtartó...”

A történelem tartja számon — nemcsak egy nép körében — hanem az egész emberiség számára az emlékezésre méltó egyéniségek születését, életét, elvégzett feladatait, általában azt a tevékenységet, amellyel gazdagabbá tették százezrek vagy milliók életét. Művészek, tudósok, írók, hadvezérek, költők, prófétai lelkülettel megáldott nagy és jelentős személyek emlékét őrzik az írások és az elkövetkezendő évszázadok, vagy évezredekben is feljegyzik azt. Kifejezésre jut ebben

az az emberi elismerés, hogy valamilyen eredetien rendkívülivel jöttek, születtek ebbe a világba. Valami olyannal, amivel mesterségesen senkit sem lehet felruházni. Valami olyannal, amit önmagától senki sem tud megtanulni, mert az illető közvetlenül a teremtő kezéből vette az arravalóságot. Mondhatná valaki, hogy így született, így jött Jézus is emberi világunkba.

Igy — igen, de még többel és még nagyobb. Az emberiséget egy testvéri közösséggé összekapcsoló erővel, és az Istenfiúság küldetésével, hogy példája minden embert, a minden emberi küldetés betöltésére, az Istenfiúság elfogadására és megélésére serkentessen. Ezért hirdethették érkezését és jövetelét karácsony angyalai ezzel a mindenek felett álló kifejezéssel, a MEGTARTÓ. És így lett minden ember számára öröme ez a karácsonyi híradás.

De benne van az is — így mondják az angyalok: NÉKTEK és MA. Tehát nekünk szól, a mi számunkra született és mindeneket akar megtartani. Röviden és szépen Melancthon magyarázza ezt meg, amikor így ír: „Arra van szükség, hogy ma hallja meg az ember a boldogító evangéliumot, hogy ma érezze a Megtartó születését, — mert az örök mában kell megszentelni és megújítani az ÉLETET.”

A megszületett betlehemi gyermek mindezt a szeretet legyőzhetetlen hatalmával cselekszi, hogy kibékítse az embert az emberrel és az embert teremtő Atyjával, a mindenható Istennel. Így benne van az is, hogy miért jött. Benne van a küldetés miertjére adható egyetlen és igaz válasz, hogy öröme legyen ne csak az egyik vagy az egyes embernek, hanem minden embernek, hogy öröme legyen ne csak az egyik nemzetnek, hanem a másoknak is, hogy ne csak a múltté legyen hanem a mának és a jövőnek is része és tartalma legyen. Ez pedig öröme kell legyen mindenkinek, azzal a tudattal, hogy ezt karácsony ajándékozta először az emberiségnek.

Szívünk boldogító bizalmát és elveszítetetlen reményét így adja számunkra Isten karácsony örök, de mindig megújuló üzenetében.

Husztí János

IMÁDSÁGOK KARÁCSONY ÜNNEPÉN

I.

Aldott Szeretet! Isten, édes Atyánk!

Gyermekkori emlékeim lelket zsongító bűvös világa vesz körül karácsony ünnepén. Visszaidéződnek lelkemben gyermekkorom karácsonyainak sokszínű képei, melyeket nem tudott kitörölni onnan az idő könyörtelen múlása.

Milyen jó volt gyermeki szemmel nézni a karácsonyt és örvendezni mindennek, ami gyermeki lelkünkben a várakozások beteljesedését

jelentette! Milyen jó volt érezni azt, hogy életem felett egy ajándékozó szeretet örködik, s tudni, hogy a jósnak és a szorgalomnak mindig megvan a jutalma! S bár életemben sokszor tapasztaltam ennek ellenkezőjét, sokszor láttam a gyarlóság diadalát az erény és jószág, az igazság és szeretet felett, lelkemben mégis benne maradt a karácsony sugározta szeretet.

Hála néked, jó Atyám, Istenem, hogy elküldötted Őt, a nagy Tanítómestert, aki a világ világossága s az élet kenye lett, és aki közel

kétezer éven át volt lelkesítője a Tebenned való hitnek, az igazság, jószág és szépség keresztény evangéliumának.

Jó érezni ma is, Istenem, édes Atyám, hogy az emberi lélek ösztönösen is a szép lélek és gazdag lelkiség oldalán áll, mert ez is azt bizonyítja, hogy Te csak nemes lelki tulajdonságokat oltottál az emberi szívbe. S bár életünk küzdelmes, szürke hétköznapjai sokat lekoptatnak a nemes adottságokból, az alapvető, Tőled származó nemes lelki tulajdonságok csirái megmaradtak, s

ezek ma is az igazság diadalába vett hitet termelik ki a jézusi lelkületű emberekből.

Karácsony, a Jézus születésével s azokkal a csodálatosan szép legendákkal, melyekkel az emberi képzelet körülvette a nagy Tanítómester, Jézus születését, azt mutatja, hogy Te magad is arra lelkesítesz, hogy higgyek az igazság, a jóság és szépség örök értékeiben. Te is azt akarsz, hogy mi, emberek, mint munkatársaid segítsük a lélek értékeinek gyarapodását s a szeretet világot meggyőző diadalát. Ez a mi karácsonyi vágyunk, ennek megvalósítására segíts minket mindörökké. Amen.

Dr. Lőrinczy Géza

II.

Ezen az áldott ünnepi reggelen dicséretet mondok Neked, és magasztalom végtelen szeretetedet. Mert ma született nekünk a Megtartó. Számunkra ez a nap hajnala az igaz hitnek, e nap lett bölcsője a szeretetnek, az örökkévalóságnak és az üdvösségnek. Ez a nap az imádkozó világ számára az áldott

emlékezés és tiszta reménység szent napja. Örül a szívem, és békessége van megfáradt testemnek, mert újra megszületett Jézus, aki nyugalmat hoz szívembe, aki mutatja az igaz utat az élet bajai között, megőriz lelki harcban, és nem hagy meghalni a halálban. Örül az én szívem, és békessége lett kételkedő lelkemnek, mert a Te szereteted szállt le az égből, hogy a kisded Jézus szövetségem legyen a sötétségben, és áldott beteljesülés legszebb vágyaimnak. Áldott légy, Istenem, hogy adtad nekem ezt a napot, szeretetednek napját, áldott légy, hogy adtad nekem, nekünk és az egész világnak karácsony minden kincsét Jézusban, hogy tanításában megtaláljuk lelkünk üdvösségét. Amen.

Dr. Izsák Vilmos

III.

Ezen az ünnepen karácsonyi hangok csendülnek fel bennem, mint szerte a földönannyiféle emberben. Téged dicsőítő karácsonyi hangok.

Dicsőség...

Dicsőség Neked, ki karácsony éjszakáján megmutattad áldó arcodat,

mint a hegycsúcsok közt, az örök csendben és tisztaságban várakozó megmutatja az eget, az ég kékjét és békéjét a rácsodálkozóknak. Dicsőség Neked, ki vadóc lelkünkbe égi rózsatöről csirákat oltasz minden karácsonyon, hogy a rögök és tövisek közt is virág nyílják, illat lengjen, szépség bimbózzék.

Köszönöm ez ünnepet, Istenem, jó Atyám! Köszönöm, hogy megérem engeded, s megszentelésére buzdítottál.

Add, hogy ezen az ünnepen lelkem is szép ruhába öltözzék, és zavartalanul együtt legyek Veled. Tudjak megbocsátani annak is, akitől csak sebet kaptam az életben. Segíts, hogy boldogító szívközelségben érezzem magam szereteteimmel, hozzátartozóimmal, az élőkkel és az eltávozottakkal, testvéri közelségben minden embertársammal. Áldj meg karácsonyi békességgel, karácsonyi szeretettel, az együttérzés, egy célért lelkesedés nemes vágyával. Áldj meg jóakarattal, a jóság és igazság fáradhatatlan munkálásával, lankadatlan törekvéssel a megigazulásra, a tökéletesedésre. Amen.

Csongvai Attila

Szeretettel köszöntjük főpásztorunkat, dr. Ferencz József püspök urat 75. születésnapja alkalmából

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa dr. Ferencz József püspök úrnak, a magyar állam és az unitárius egyház közötti jó viszony fejlesztése érdekében kifejtett tevékenysége elismeréseként, 75. születésnapja alkalmából a Magyar Népköztársaság Zászlórendje kitüntetését adományozta

A kitüntetést augusztus 29-én Losonczy Pál, az Elnöki Tanács elnöke adta át. Jelen voltak az átadásnál Miklós Imre államtitkár, Bartók Béla főgondnok, és az ünnepelt felesége

KÉRELEM ELŐFIZETŐINKHEZ

Szíveskedjék az 1984. évi előfizetési díját — 54 Ft — minél előbb rendezni.

**LAPUNK OLVASÓINAK ISTENTŐL ÁLDOTT KARÁCSONYT
ÉS BOLDOG ÚJ ESZTENDŐT KÍVÁNUNK!**

ZSINATI ÜZENET

Isten iránti mély hálával és Jézus minden időkre szóló tanításának szellemében örömmel üdvözlöm és köszöntöm az 1983. október 15–16. napjain tartott zsinatunkra összegyülekezett alkotó tagokat, közlelő és távolról jött vendégeinket és minden kedves unitárius hívűnköt.

Újabb hat esztendő elmúltával adtam számot az elmúlt idők legfontosabb eseményeiről, a jelenben együtt kerestük a jövő felé vezető utakat.

A Magyarországi Unitárius Egyház legfőbb vezetőinek megválasztása az unitárius közvélemény akarata értelmében lényegében már az Egyházi Képviselő Tanács 1983. határozata alapján eldőlt, amikor azt kérte Miklós Imre államtitkár úrtól, az Állami Egyházügyi Hivatal Elnökétől, hogy a ius placeti alapján járuljon hozzá ahhoz, hogy az októberi zsinat dr. Ferencz Józsefet püspökké és Bartók Bélát főgondnokká az 1983–1989. évi újabb hatéves ciklusra püspökké és főgondnokká újraválaszthassa. A zsinat a közvélemény óhaját határozottá emelte. Egyúttal helyetteseket is választott a legfőbb egyházi tisztségeket viselők mellé; néhány kora miatt visszavonult egyházi tisztségviselő helyére, valamint a tanács és a Képviselő Tanács tagjai közé a régiók mellé új embereket is választottak. A jövő fogja megmutatni, hogy az új erdők bekapcsolása mennyiben erősíti egyházunk törekvéseit.

75. születésnapom betöltése alkalmával az Elnöki Tanács a Magyar Állam és az Unitárius Egyház közötti jó kapcsolat ápolása terén végzett munkám elismerésül a Magyar Népköztársaság Zászlórendjével tüntetett ki. E kitüntetés birtokosa ugyanezen szolgálatokért Bartók Béla főgondnokunk is, két esztendeje 70. születésnapja betöltése óta.

A kitüntetés alkalmával alkalmam volt a Magyar Televízió keretén keresztül szólni egyházunk és államunk között fennálló jó együttműködésről. A zsinat alkalmával a Magyar Rádió a „szülőföldem” adás részére magyar és angol nyelvű nyilatkozatot kért tőlem, melyet az Európában és külön az Amerikában élő magyarok részére sugárzott. Itt is alkalmam volt szólni arról, hogy a történeti unitárius egyház a XVI. század óta Dávid Ferenc tanításainak szellemében Istenért és emberért egyaránt munkálkodik. Ismertettem azt, hogy a Magyar Rádió időről időre unitárius istentiszteleteket közvetít a Petőfi adón. Szóltam Unitárius Élet című lapunk munkájáról és egyre szélesebb témaköröket fel-

ölölő könyvkiadói munkánkról, melyek között egy angol nyelvű kiadvány is megjelent.

Nyáron múlt 35 esztendeje annak, hogy a Magyar Állam és a protestáns egyházak közül elsőnek, ugyanazon a napon a reformátusok és az unitáriusok „Egyezményt” kötöttek a Magyar Állammal az akkor függő kérdések rendezésére. Az egyezmény az alapokat lerakta, örvendetes, hogy megnyitotta az utat az időnként jelentkező problémák tárgyalásos úton való rendezésére. Az Állami Egyházügyi Hivatal javaslata alapján kormányzatunk jelentős segítséget biztosított megújuló templomainkra, nyomdát az egyházi sajtónak és segítséget adott a nyugdíjas lelkészek és lelkész özvegyek helyzetének megnyugtató rendezésére. Lehetővé tette egyházunk nemzetközi kapcsolatainak széles körű kiépítését.

Zsinati ülésünkön tájékoztató jelentésem alapján nyilatkozatot tettünk: Az egyház az államban él. Híveink magyar állampolgárok, jó unitáriusok és jó hazafiak egyaránt. A lelkészek és a hívek az adott lehetőségek között alkotóan részt vesznek a Hazafias Népfőnt és az Országos Békatanács munkájában.

Egyházunk összhangulatát a körülöttünk megnyilatkozó külföldi társadalmi és politikai események természetesen érdeklik és érintik. Az unitárius ember békeszerető, így azon az oldalon áll, ahol a békét építik, ahol a leszerelést hangsúlyozzák, ahol törődnek a harmadik világban jelentkező problémákkal, és igyekezünk támogatni a déli szegény fejlődő országok az északi gazdagokkal szemben jelentkező gazdasági és társadalmi problémáit.

A leszerelési világkongresszuson a mi nevünkben is szolt dr. Nikkyo Niwano, az IARF elnöke és ugyan így nyilatkozott meg e szervezet alelnöke, a zsinatunkon is részt vett Roy Smith úr, akit a zsinat utáni napon fogadott Miklós Imre államtitkár úr is.

Nyilatkozatomat hadd fejezzem be az egyházalapító Dávid Ferenc püspök 1569-ben megjelent prédikációs kötete záró gondolataival: „Dicsértessék az Atyaisten, a Krisztus által, ki minket naponként világosít és az ő igéinek igaz értelmére viszen. Könyörgök Önek, hogy az kegyelmességét tőlünk meg ne vonja, sőt inkább adjon erőt, hogy az Ő szent gyülekezetében naponként munkálkodhassunk és építhessünk.”

Dr. Ferencz József

ELLENTÉTEK

Márk, 10,35–45

Szívesen menekülök az emberi szellem ragyogó üstököseihez — pihenni, gondolkodni. Istenáldotta tehetséggel, versbe, zenébe, festménybe sűrítik a pillanatot megsejtett életigazságokat. Ezekből pedig jó tanulni.

Volt egy költői verseny Franciaországban, a közép-kor alkonyán és ezen hercegi szeszély tűzte ki a pályadíjat, jelölte meg a feladat első sorát. Egy vagabundus költődiák a világirodalom egyik legszebb emberportréját rajzolta meg a verseny ürügyén. A herceget Charles d'Orléans-nak, a költőt Francois Villon-nak nevezték kortársai és a pontre címe magyarul: „Az ellentétek balladája”.

Ne keressetek „magasröptű” filozófiai gondolatokat a versben. Hiányoznak a „mélyenszántó” gondolatok is. Egy sokat szenvedett, útszélre sodródott zseni sirja el benne, hogy „...szomjan hal a forrás vize mellett...”, hogy „hitetlen vár és sirva nevet...”, hogy „...csak a kétes biztos a szemének...”. Dacra lázadva vallja: „...nem bánt meg semmit...”. Csalással a szeretet szava veri meg. Versének szakaszait pedig megrázó refrénnel öleli egységgé: „Befogad és kitaszít a világ”.

Egy lélek vallomása e vers, és mert őszinte és igaz — ember vall emberről benne. Elmondja a vers, hogy milyen sokszínű ellentétek halmaza vagyunk mi emberek. Sirás — nevetés; szeretet és gyűlölet; alkotás rombolása; buja vágy és önfegyelem; ész és balgaság;

hit és hitetlenség mind tulajdonunk. Igen! Ugyanannak az embernek tulajdona. Bár egyetlen szót sem ír Istenről, szentírásról, az ellentétek gondolatsora mégis Márk evangélistához vezet el: „...aki nagyvá akar lenni közöttetek, az legyen szolgátok...”, mert az ember fia nem ezért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon másoknak.

***

Sírás—nevetés; szeretet—gyűlölet; alkotás—rombolás; vágy—önfegyelem; ész—balgaság; hit—hitetlenség; az isteni gondviselés törvényei szerint ott élnek minden emberben. Feszültségük hajtóerővé válik és viszi előre az egyéniséget és rajta keresztül az egész emberiséget önmaga kifejtése útján. Nem véletlen, hogy Isten belénkoltotta ezeket az ellentéteket. Önmaga alkotóerejét teremtkészességét és képességét lopta bele az emberi életbe. De nem véletlen az sem, hogy egy alkotó zseni érezte meg az ellentétek csodálatos feszítőerejét és a művészet nyelvén mondja el mindazt, amit a hívők lelki királya, Jézus, egyszerű szavakkal. A művészet formanyelve az, ahol legjobban kiteljesíti önmagát az ember és a művészet világa az, ahol legkézzelfoghatóbban érzi, hogy egy cél alázatos szolgálatával elérheti a legnagyobb, leggazdagabb, és legteltesebb szabadságot. Ahogy Jézus mondja: csak az tud igazán szabad lenni, aki megtanul előbb szolgálni.

A názáreti Jézusról annyi hittételt állítottak már fel, csak azt nem akarták tudomásul venni, hogy született Izrael földjén egy igaz ember, aki megérezte kora gyermekeinek és általában minden korszak gyermekének lelki igényét és bánataikon segíteni akart, ellentéteiket összhangba akarta hozni. A sírókat megvigasztalta, az örvendezőket megáldotta, megtanította szeretni és elvette a gyűlölet mérgét, megáldotta az alkotást és megfogta a rombolás kezét, észnek célt, balgaságnak értelmet adott, hitté változtatta a hitetlenséget. Egyetlen mondattal szólva: Ember volt, Isten gyermeke. Gyógyításai, csodái is arra vezethetők vissza, hogy a segélykérőknél felfedezte a feszítő ellentétpárok egyensúlyának megbomlását és visszaállítani akarta azt, egy-egy meleg simogatással, egy-egy jóra biztató szóval. Így teljesítette be tanítását a nagyság és szolgálás ellentétpárjában. Mert... „az embernek fia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem ő szolgáljon másoknak!”

***

Sírás és nevetés; szeretet és gyűlölet; alkotás és rombolás; vágy és önfegyelem; ész és balgaság; hit és hitetlenség ott él minden emberben. Az isteni gondviselés törvényei szerint feszültségük hajtóerővé válik és viszi előre az emberiséget önmaga kifejtése útján. Baj és vész ezen a felfelé törő pályán csak akkor lép fel, ha az ellentétpárok feszítőereje megbomlik. Egyik vagy másik érzés, tehetség, képesség eluralkodik embereken és emberközösségeken és végül az egész társadalmon. Gondoljuk csak meg milyen vész az, hogyha egész közösségeken eluralkodik a reménytelenség és céltalanság érzete. A reménytelenség szürke fátylat borít minden más érzésre, s az ember nem törődik az egészséges nevetés mindent felszabadító erejével. Mi lenne az emberből szeretet nélkül, csak a gyűlölet fullánkjától hajtva? Bosszú és ellenbosszú, terror és félelem lassan megölné a lelket és kiölné az emberséget. Mi lenne szép világunkból, ha a rombolás félelmetes és apokaliptikus szellemét nem tartaná féken az alkotás áldott boldogsága? Mi lenne ha az ész uralma elbukna és csakis az esztelenség kormányozná a népeket és irányítaná az emberiség sorsát? Mi lenne ha... de hagyjuk a feltételezéseket és a csillogó látszatvalutáért ne váltsuk be könnyelműen a valóságban kevésbé ragyogó, de valóságos értékű cselekedetek pénzére.

Kétségtelen, hogy az emberi érzések ellentétpárjai könnyen meginoghatnak, pusztulást és pusztítást adva mindenfelé, de az emberiségnek áldott szerencséje, hogy a gondviselő Isten adott lehetőséget a védelemre. Isten lelket adott az embernek. És ennek a léleknek van egy felülmúlhatatlan értéke; a hit. Mi is a hit? „...a reménylett dolgoknak valósága és a nem látott dolgokról való meggyőződés”, mondja Pál apostol. Én azonban úgy érzem, hogy ennél több. A hit az élő rendezőelv, amelyik oldani tudja az ellentétpárok feszültségét, amikor egyik vagy másik emberi tulaj-

donság ki akar törni az együttesből és uralkodóvá akar válni a többiek felett.

Ha az erőszak, a gyűlölet akar úrrá lenni valamilyeni emberi érzés fölött, a hit az, ami megerősíti a szeretetet az egyensúly biztosítására. Ha az ösztön vágya akarja alávetni magának a többi tulajdonságot, a hit az, ami megerősíti az önfegyelmet és lefékezi a vágy korlátlan töltetését. Egyedül az Istenbe vetett hit ad olyan erőt az embernek, hogy alázatos tudjon lenni, hogy szolgáljon és ezzel megnyerje a legnagyobbat, a lélek szabadságát. Hit nélkül nincs kiegyensúlyozottság, nincs elfogadható életforma, nincs fejlődés, nincs ember ezen a földön.

Mondjam a magunk sorsát?!

***

Nemzedékünk mennyi mindenben ment — és sajnos megy keresztül ma is. Ha végiggondolom eszmélő életünk útját. Mennyi ellentétpár, azoknak sokszor félelmetes eltolódása sodort utainkon. Indultunk a veszített háború nyomorúságos hangulatában a gyász keserűségével szívünkben. Azután néhány nyugodtabb esztendő következett, amikor pihenhetünk egy kicsit. De hamarosan elszabadult a második pokol. Az emberek egyik felét hazafias frázisokkal, fegyverrel küldték a halálba, a másik részét áldozati báránként a vágóhídra, felborult idegzetű emberek ellentétpárjainak eltolódása. Mennyire uralkodni akart mindenki, anélkül hogy a szolgálás csodálatos erejét megpróbálta volna. Nem a lélek, a hit hiányzott akkor.

És ma jobb a helyzet?! A világ nagy dolgaiban éppen úgy, mint a kisember egyéni életében és hány feszültség eltolódás van, amely sokszor végpusztulással fenyeget. Háborús fenyegetésekről, terrorizmusokról hoz hírt a tömegkommunikáció számos eszköze, nem a lélek hiányzik valahogy innen. Narkós fiatalokat láthatunk a híradókban és az arcot és szemet elrejtő fekete téglalap mögé úgy szeretnénk betekinteni! Ó, nem a kíváncsiság ördöge hajt, hanem a zavart tekintetekben szeretnénk választ kapni a kérdésre: a pótszerek helyett nem jobb lenne az alkotó, tiszta hit igényével élni és dolgozni?! Nézzetek körül az élet területén, mennyire szükség van az alkotó, a kiegyensúlyozott hitre. A hitből fakadó tiszta alázatra, amit Jézus így fogalmazott meg: nem azért jöttem, hogy nekem szolgáljanak, hanem hogy én szolgáljak!

Egy fél évezreddel ezelőtt, a középkor végén, egy útszélre szorult csavargó diák az ellentétek erejéről hirdetett igazságot. Jézus megtanította hogy az ellentétek feszültsége jó, hasznos, ha van egy irányító elv, a lélek és annak tevékenységei, a hit a szeretet, amelyik rendet tart a feszültségek között.

Én azt szeretném, ha mi, a huszadik század emberei megtalálnánk magunkban ezt a rendező elvet, a lelket és megnyilvánulásait, a hitet, a szeretetet, az akarást és ezzel lennénk méltók önmagunkhoz.

És ezzel lennénk méltók önmagunkhoz! Ámen.

Szász János

BAI LÁSZLÓ FŐOSZTÁLYVEZETŐ KÖSZÖNTÉSE

Tisztelt Zsinati Főtanács!
Tisztelt Püspök Úr!
Főgondnok Úr!

Öszintén köszönöm a Magyarországi Unitárius Egyház Zsinati Főtanácsa ülésére szóló meghívást és püspök úr megtisztelő köszöntő szavait.

Nagyrabecsüléssel köszöntöm a Zsinati Főtanács tagjait, az Unitárius Egyház újraválasztott vezetőit, külön is dr. Ferencz József püspök urat és Bartók Béla főgondnok urat, valamint egyházuk külföldi vendégeit.

Engedjék meg, hogy egyidejűleg átadjam Miklós Imre államtitkárnak, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökének szívélyes köszöntését és jókívánságait, aki váratlan megbetegedése miatt nem tud most közöttnünk lenni.

Örömmel hallottam, hogy püspök úr, tegnap elhangzott beszámolójában az elmúlt hat évben kifejtett sokoldalú és eredményes tevékenységről adott átfogó és reális értékelést, nem hallgatva el az egyház gondjait sem.

Ez alkalommal is megállapíthatjuk, hogy a Magyar Népköztársaság-

ban az állam és az egyházak közötti viszony rendezett.

A kölcsönös érdekek tiszteletben tartása, a felmerült és felmerülő vitás kérdések tárgyalások útján történő rendezésének feltételei adóttak és az épülő szándékok a jellemzőek.

Az állam, a társadalom, valamint az egyházak törvényes testületei és vezetői ezt az értékelést többször megerősítették. Ezt tette most az Önök Zsinata is.

E megnyilatkozások értékét növeleli, hogy a különböző világnézetű állampolgárok túlnyomó többsége sa-

ját tapasztalatai alapján hasonlóan értékeli az egyházpolitikai helyzetet.

Megelégedéssel mondhatjuk, hogy az egész népünket felölelő szövetségi összefogásban — melyet a legdrágább kincsünknek tartunk — a magyarországi Unitárius Egyház a történelmi hagyományokhoz híven, a most harmadszor megválasztott vezetőinek irányításával ma is sokrétűen részt vesz. Ezzel mind állami, társadalmi, mind felelős egyházi tényezők és a reális ismeretekkel rendelkező közvélemény elismerését váltja ki.

Fontosnak tartom a Zsinati állásfoglalást, mely az egyre feszültebbé váló nemzetközi helyzetet figyelembe véve, rámutat a békét kívánó embermilliók összefogásának, együttes fellépésének szükségességére, a

fegyvenkezési verseny fokozása és a rakételepítési tervek végrehajtása ellen. Az emberiség döntő többsége — az egyházak, az Önök segítségével is — ráébredt ennek a folyamatnak a hallatlan veszélyére és éppen napjainkban Európában a világ más térségeiben százezres nagyságrendű béketüntetések juttatják kifejezésre tiltakozásukat a rakéta-telepítési tervek végrehajtása, illetve az egész emberiséget fenyegető nukleáris katasztrófa ellen.

Kérem és kívánom, hogy ebben a történelmi jelentőségű fáradozásban a Magyarországi Unitárius Egyház hatékonyan vegye ki részét, mint ahogy ezt eddig is tette itthon és a nemzetközi békemunkában.

Segítse továbbra is eredményesen a nemzeti összefogást, hazánk gyarapodását, népünk és az emberiség

békéjének megőrzését. Meggyőződésem, hogy nincs és nem lehet ennél fontosabb feladatunk.

Tisztelt Zsinati Főtanács!

Szeretném ismételtén kifejezésre juttatni, hogy őszinte bizalommal tekintünk az Unitárius Egyház most újraválasztott nagytekintélyű és felelős vezetőinek tevékenysége elé, ígérve további segítségünket az együttműködés fejlesztésében, jelenlegi és jövőbeni gondjaik megoldásában.

Allamtitkár Úr, munkatársaim és a magam nevében kívánok Ferencz József püspök úrnak, Bartók Béla főgondnok úrnak, és valamennyi tisztségviselőnek jó erőt, egészséget, újabb sikereket egész népünk, az emberiség és hívő közösségünk javára.

Roy Smith üdvözlője

Tisztelt Uraim, kedves Püspök Úr, Főgondnok Úr, Barátaim!

Kimondhatatlanul nagy öröm számomra, hogy eleget tehettem a meghívásnak, és hogy köszönhetem Önöket ezen a jeles ünnepen.

Az angliai Unitárius és Szabadelvű Keresztény Egyházainak meleg üdvözlését, és legjobb kívánságait hozom mindannyiuknak, és különösen azoknak, akiket most választottak, vagy újra választottak a Zsinaton.

A mi baráti kapcsolatunk a magyarországi unitáriusokkal visszanyúlik a XIX. sz. elejére.

És függetlenül attól, hogy ezek a kapcsolatok a teológia területén akadémiai jellegűek voltak, vagy a személyes kapcsolatok boldog együttléteit, biztosíthatom Önöket, hogy mi

angliai unitáriusok a jelenben még inkább el szeretnénk mélyíteni barátságunkat.

Egy szélesebb vallásos szempontból, az IARF, a Nemzetközi Vallásos Szabadelvű Szövetség meleg üdvözlését és jókívánságait szeretném tolmácsolni, a 21 ország, 50 tagegyházának, több mint 6 millió embere nevében.

Az IARF mély tisztelettel tekint a magyar unitáriusok történelmi egyházára, úgyszintén mint világszervezetünk alapító tagjaira. Ma különösen úgy köszöntjük Önöket, mint a mi nemzetközi családunk nagyrabecsült tagjait.

Az IARF egyedülálló nemzetközi, felekezeti, és kultúrákat összekötő szervezet, mely alapításától, 1900-tól kezdve nagy tisztelettel és megértéssel nézte azokat a különbségeket, melyek végül is az egység erős kötelékét alkotják.

Itt Magyarországon, és a múlt héten Erdélyben járva tudatosodott bennem, hogy a sok különbség ellenére sem veheti el semmi, azt az Isteni adományt, hogy mi mindig testvérek vagyunk és leszünk.

Engedjék meg, hogy a hivatalos köszöntőhöz pár személyes megjegyzést fűzzek, és elmondjam, hogy milyen sokat jelent számomra az a meleg barátság, mely Önök közül sokakhoz köt, és külön szeretném megemlíteni dr. Ferencz József püspök és Bartók Béla főgondnok urakat.

Még sok munka áll előttünk — különösen a békeharc területén — itt még sok a napi teendő.

Isten áldása legyen az Önök munkáján és életén. Ahogy Pál apostol mondta a korinthusi keresztényeknek: „Minden, amit cselekedtek, azt szeretetben tegyétek!”.

Roy Smith IARF alelnök

KÖSZÖNTÉS

Főtisztelendő Zsinati Főtanács, Kedves Testvéreim!

Ezelőtt hat esztendővel is itt álltam ebben a szent hajlékban, hogy a Magyarországi Unitárius Egyház második hat éves időszakra megválasztott püspökét és főgondnokát a Zsinat színe előtt üdvözöljem. Az idő szárnyon jár, az újabb hat esztendő eltelt. Újból nekem jutott a kedves feladat, hogy a testvéregyház most már harmadszor megválasztott püspökét, főgondnokát és főjegyzőjét a Zsinat minden egyes tagjával együtt a Romániai Unitárius Egyház küldöttsége nevében szívem őszinte, meleg szeretetével köszöntsem.

Köszöntésemet annak a nagyon szép imádságnak egy mondatához kapcsolom, amelyet közel kétezer esztendővel ezelőtt a bibliai tudósítás szerint Salamon király a jeruzsálemi templom felszentelése alkalmával mondott: „Az Úr, a mi Istenünk legyen velünk, amiképpen

volt a mi atyáinkkal; ne hagyjon el minket, el se távozzék tőlünk, hanem hajtsa magához a mi szívünket, hogy járjunk minden ő utáiban, és őrizzük meg parancsolatait, rendeléseit és végzéseit, melyeket atyáinknak parancsolt.”

Ebben az ünnepi órában jól esik arra gondolnunk, hogy elődeink, az előttünk jártak áldott szelleme, feltétlen istenhite és nemes egyházszereplése bennünk, késő utódokban is tovább él. Apáink, anyáink kilépnék elénk a távoli vagy közelebbi múltból, letűnt idők világából, és valahányszor megemlékezünk róluk, mindig arccal szemközt állanak velünk. Most is hitünk szerint itt vannak lélekben velünk, közöttünk. És üzennek nekünk. Üzenetük lényege ez: a Jézusi evangélium, mint életprogram időtlen; időszerűségét el nem veszti soha. Ezért ma, a Zsinati Főtanács és a gyülekezet lélek- és szeretetközösségének újra szent fogadalmat kell tennünk, hogy mindahhoz, ami a nagy Jézustanítvány,

Dávid Ferenc, valamint a több mint négyszáz esztendő egyházi és világi vezető személyiségei tanításaiban és példaadásában a nehéz, viszontagságos, de dicsőséges egyházi múlt tanulságaiban számunkra áldott érték maradt, mindhalálig hűségesek maradunk.

Az a mi hivatásunk, hogy az egyisten hit megingathatatlan alapján állva, a tiszta értelemnek gondolkodásunkban és cselekedeteinkben első helyet biztosítva, lelki arcunkkal, érdeklődésünkkel fokozott mértékben az ember, a testvér, a felebarát felé forduljunk. Az a mi feladatunk, hogy az élet tényleges valóságait figyelembe véve, a múlt tapasztalatait felhasználva, annak hibáit és tévedéseit lehetőleg elkerülve, de annak minden drága értékéből, mint szent forrásból gazdagon merítve, miként azt a múltban tettük, továbbra is az élen járjunk minden haladó szellemű társadalmi mozgalom őszinte, hátsó gondolat nélküli támogatásában, és ténylegesen részt vegyünk

az állandóan fejlődő közösségi élet minden nemes célkitűzésében, a békésebb, igazabb, áldottabb jövő megvalósításában.

Nekünk azért van helyünk és különleges hivatásunk a többi keresztény egyházak mellett, elsősorban a reformációból kinőtt vallások között, hogy a hit fényét az értelem világosságával egybekapcsoló sajátosságunkat drága kincsként őrizzük, és magasrendű módon képviseljük.

Ezelőtt három esztendővel, amikor a testvéregyház főgondnokát, Bartók Béla atyánkfiait 70 éves születésnapján köszöntöttük, örömmel és megelégedéssel vettük tudomásul, hogy ő, nem csupán mint boldog emlékű, híres édesapja nemes hagyományainak továbbhordozója, hanem mint öntudatos, áldásos munkát végző főgondnok az állam részéről magas ki-

tüntetésben részesült. És néhány héttel ezelőtt, az egyház érdemes püspökét, dr. Ferencz József kedves atyánkfiait is, 75. születésnapján az állam legfőbb szervei hasonlóan magas kitüntetésben részesítették. Ez az ő hitbuzgóságának, valláserkölcsei páldaadásának, évtizedek óta tartó eredményes belföldi és külföldi tevékenységének, valamint mindenre kiterjedő szerető gondoskodásának méltó elismerése, amihez boldog örömmel és büszkeséggel gratulálunk.

Kérem a gondviselő Istent, áldja meg az egyház legfőbb tisztségeibe megválasztott atyánkfiait további testi és lelki erővel, bölcsességgel és evangéliumi lelkülettel. Árasszanak továbbra is önmagukból fényt, világosságot, jóságot, meleget, dadalmas istenhitet és felebaráti sze-

retetet. Érezzék minden időben maguk mellett a Zsinat tagjainak, a lelkesi karnak és a buzgó gyülekezeti tagoknak bizalmát, ragaszkodó tiszteletét és szeretetét.

Legyen és maradjon a gondviselő Isten továbbra is velük; ne hagyjon el minket, el se távozzék tőlünk, hanem hajtsa magához a mi szívünket, hogy tudjunk újra meg újra mindannyian, eggyen-eggyen és összesen jézustanítványi voltunkról és igaz emberségünkéről áldott tanúbizonyságot tenni.

Isten áldása legyen ezen a szent hajlékon, a gyülekezet minden tagján és ünnepszentelésünkön. Amen.

Budapest, 1983. október 16.

Dr. Kovács Lajos
püspök

CASA LOCARNO

A svájci egyházi segélyszervezet — közismert német nyelvű rövidítése HEKS — tart fenn Locarnóban közel negyven éve lelkészek és egyházi munkások számára szolgáló palafakkal övezett gyönyörű üdülőt. Felejthetetlen négy hetet töltöttem ott. Tíz kétágyas és tíz egyágyas vendégszobája van teljes komforttal. Minden szoba erkélyes

és az ezerszínű Lago Maggiore-ra nyílik.

Napi háromszori bőséges főétkezés és uzsonna az ellátás. A reggeli előtt áhítat vezeti be a napot és a vacsora utáni istentisztelettel zárul a program. A szolgálatot a vendégek látják el, lehetőleg olyan nyelven, amit a soknemzetiségű üdülők többsége megért. Vasárnaponként a közelebbi protestáns templomban imádkozhattunk.

Az üdülő vezetője *Magdalene Kel-*

ler, kedves, figyelmes, tapintatos vezetői stílusa a házat valóban a vendégek otthonává varázsolja. Tetszett imponáló nyelvtudása, mert a németen kívül hibátlanul beszél franciául és angolul, s nem utolsósorban olaszul, hiszen ez a város az olasz Svájcban tartozik. Közel lévén a határhoz, részt vehettem egy egésznapos olaszországi — milánói — kiránduláson is.

Hogy mit láttam Svájcban, ami itthon nincs? Hát például azt, hogy az erdőben a kitermelt és ölberakott tűzifát nylon lepedőkkel védik az esőtől. Hogy a bellinzoni sörgyár teherautója naponta körbe járja a nagyobb építkezéseket, lerakja az igényelt sörösládákat és elviszi az üres üvegeket. Így munka közben senki sem távozik az építkezésekről sörért, mert délben mindenki megkapja a maga üvegét.

Az üdülő a hegyoldalban van és a városba egy kis hegyi vonattal lehet közlekedni. Mindkét végállomáson sok a plakát. A helyi karate klub és a Jelmoli áruház plakátja közt olvasható a Maria del Sasso templom plakátja is a misék rendjével. Mindhárom plakát hívja a látogatókat... Ez is egyik fajtája a békés egymás mellett élésnek.

Dr. Jakab Jenő

A halhatatlanság kérdésének megoldását hiába várjuk a tudománytól. — Csak a hit hatolhat a dolgok mélyére, kijelentve, hogy lelkünk becsesebb, mint akárhány bolygó égitest. — Ami a szellemtől van s annak tulajdona, úgyszólván fennmarad, a többi meg — csak polyva és salak! — Hátha a nap kihűl, s a világ megvéhéd — akkor? Nos hát, akkor is jobb a szeretet, mint az önzés; az igazság, mint a hamisság; a tisztaság, mint a buja vágy... — Ha örökké nem is élhetnénk, használjuk fel legjobban arasznyi létünket. — Ha mindjárt szét is robbanna a föld... ma mégis érdemes nemesen élni és jól cselekedni.

(J. Estlin Carpenter)

Luther ünnepek

A nagyvilág Luther születése feléred éves évfordulójának ünnepeihez csatlakozva a hazai evangélikusok is méltóképpen emlékeztek meg egyházalapítójukról. A budapesti központi ünnepeknek két jelentős eseménye volt: A Luther szobor (Lux Elek alkotása) leleplezése az evangélikus teológiai akadémia kertjében és az országos ünnepség a Deák téri templomban. Itt a két püspök szolgálata mellett maradandó emlékezetű marad a Szokolay Sándor zeneszerző alkotása a most első ízben bemutatott — a szerző által vezényelt — Luther kantáta. Az ünnepeken egyházunk képviselőiben dr. Ferencz József püspök és Huszti János főjegyző-püspökhelyettesek vettek részt.

„ERKÖLCSI KÖRNYEZETVÉDELEM”

Bognár István ny. gépészmérnök, festőművész 47 képét állította ki a Ganz-MÁVAG Művelődési Központja reprezentatív csarnokában. A megnyitón Dr. Pogány Ó. Gábor, az MNG ny. főigazgatója hangsúlyozta, hogy sajátos feladatra vállalkozott a kiállító művész, — lelkiismeretünket ébreszti tragikus történelmi múltunk képi bemutatásával, okulásul a jelen számára. A jelen ugyanis lehetővé teszi tehetségeink érvényrejutását s ennek is a tévedések elkerülését. Ér-

deklációval hallgattuk a megnyitó ünnepségen, melyen fölöttébb sokan jelentek meg. Bognár István festőművész néhány mondatos megjegyzését, azt nevezetesen, hogy emelt fővel s röstelkedés nélkül szóljunk magunkról, magyar népünk történelméről és jelen valóságáról, szóljunk itthon és idegenben, mivel az emberiség egyetemes értékeinek sorába jól beleillik a mi sajátos mondani-valónk, alkotóművészetünk is.

GYARMATHY GYÖRGY

a zürichi műegyetem professzora

Gyarmathy István fia, György annak idején itt konfirmált budapesti templomunkban. Ősi erdélyi unitárius család leszármazottja. Az érettségi után a budapesti műegyetemen szerzett 1956-ban vörös diplomás gépészmérnöki oklevelet. A doktori fokozatot a zürichi műegyetemen szerezte. Az NSZK-beli Aachen műegyetemen lett magántanár.

Nemrégiben a svájci Államszövetség Tanácsa — minisztertanács — a zürichi műegyetem, a világhírű ETH — a hőerőgépek tanszékének rendes tanárává választotta. Ez alkalomból szeretettel köszöntjük lapunk hűségese olvasóját.

MA ÉLÜNK, MA HIGGYÜNK

Egy nagyszerű hétvége
az 1. Unitárius Ifjúsági Találkozón

November 29-én, szombaton reggel 9 órakor lelkes kis csapat gyülekezett a budapesti Nagy Ignác utcai templom előtt. A budapesti unitárius ifjúság egy része — főtisztelendő dr. Ferencz József püspök úr, Szász János és Szent-Iványi Ilona lelkészek vezetésével — indult útnak, hogy résztvegyen a hódmezővásárhelyi 1. Unitárius Ifjúsági Találkozón. Két nagyszerű vezetőnk, Szent-Iványi Ilona és dr. Jakab Dezső főorvos úr jóvoltából — aki saját autójával vállalta a hosszú út megtételét — a hétvégi csúcsforgalom ellenére is időben érkezünk a találkozónak színhelyére, ahol nagy szeretettel fogadtak bennünket.

A budapesti unitárius ifjúság képviselőiként egy kis műsort állítottunk össze „Ma élünk, ma higgyünk” címmel. A résztvevők: Szent-Iványi Ilona, Szathmáry Zsuzsa, Pálffy Csilla, Vadady Attila, Szász Zsombor, valamint Orbók Attila rögtönzött kis énekpróbát tartottak a megérkezés után.

Már jóval a kezdés előtt látni lehetett, hogy a gyönyörűen felújított gyülekezeti teremben nagyon sokan lesznek ezen az estén. És amikor du. 5 órakor elkezdődött a gyülekezeti est, több mint százan hallgatták dr. Erdős Mihály gondnokot, aki meleg szavakkal köszöntötte a vendégeket és a megjelenteket, majd Szent-Iványi Ilona gondolatgazdag áhítatát.

Szász János lelkész a szereplők bemutatása után elmondta, hogy a műsor prózai és zenei részekből áll. Felhívta a figyelmet arra, hogy a modern zene stílus-elemeinek felhasználása vallásos énekekben nem újkeletű dolog. Jórészt az ősi zsoltárok is a maguk korának világi dallamaiból keletkeztek.

Műsorunk összeállításakor ezen összekötő dallamok beépítése mellett egyetlen cél vezetett bennünket. Olyan gondolatokat szerettünk volna összegyűjteni és előadni, amelyek hozzánk, a mai, modern világban élő Istent kereső fiatalokhoz és fiatalos lelkületű emberekhez szólnak. Válogatásunkban tehát egykor élt nagy írók és költők műveiből idéztünk, akik ma is aktuális kérdésekkel foglalkoztak.

Amikor az est végén felhangzott utolsó dalunk, és a gyülekezet lelkes tagjai velünk együtt énekelték és tapsolták végig azt, akkor úgy éreztük, hogy munkánk nem volt hiábavaló. A műsor elhangzása után a vendégek között helyet foglaló helyi református esperes köszöntötte a püspök urat és elismerését fejezte ki az elhangzottakkal kapcsolatban.

Mi is igen jó hangulatban ültünk le beszélgetni a helyi és a vásárosnaményi fiatalokkal. Felhős Szabolcs beregi szörványgondnok gyönyörű emléklaketteket nyújtott át a résztvevőknek, majd az ifjúság szerepének fontosságáról beszélt. Újabb találkozók, ifjúsági Istentiszteletek, valamint az Unitárius Élet ifjúsági rovatának megkezdését javasolta. Nagy örömmel hallgattuk mindezeket, különösen akkor, amikor főtisztelendő dr. Ferencz József püspök úr és szász János lelkész, a Teológiai Intézet igazgatója is támogatásáról biztosított minket.

Az est további része is kitűnően telt, nem utolsósorban a gyülekezet asszonyai által készített finomságoknak, valamint dr. Jakab Jenőné, Márka néni szíves háziasszonyi kedvességének köszönhetően.

Másnap, október 30-án, de. 10 órakor kezdődött az Istentisztelet, melyen Szent-Iványi Ilona vezette a liturgiát, főtisztelendő dr. Ferencz József püspök úr prédikált. Prédikációjában a talentumokról szóló példázat egészen újszerű megvilágításba helyezésével értékelte a gyülekezet áldozatvállalását a templom, a parókia, és a gyülekezeti helyiségek rendbehozatalánál. Mindezek után megtekintettük a templomot, s jó hangulatunk bizonyítékaként a karzatról énekeltünk néhány dalt az előző este elhangzottak közül.

Ebéd előtt még volt arra időnk, hogy dr. Benczédi Ferencnek és feleségének, Gabi néninek vezetésével

A budapesti és a helyi fiatalok egy csoportja a hódmezővásárhelyi találkozón

kimenjünk a mártélyi, tiszaparti nyaralóba, és megnézzük a gyönyörű helyen épült házat. Ezután a gyülekezet finom ebédnél látott minket vendégül egy hangulatos helyi étteremben, majd dr. Benczédi Ferenc főorvos úr lakásán fogadott bennünket.

Nehezen szakadtunk el kedves vendéglátóinktól, de vissza kellett indulnunk, így elbúcsúztunk egymástól abban a biztos meggyőződésben hogy ennek a nagyszerűen sikerült 1. Unitárius Ifjúsági Találkozónak folytatása lesz, s nemsokára újra találkozunk.

Budapest felé száguldva az autóban önkéntelenül is a műsorban elhangzott, E. Fosdick által leírt gondolatok jártak a fejemben. „Amikor Hankey Donald a nagy háború egyik áldozata azt mondta, hogy igazán vallásosnak lenni annyi, mint feltenni az életet arra a fogadásra, hogy van Isten, ezzel nemcsak a maga férfias kereszténységét juttatta kifejezésre, hanem találó leírását adta általában minden komoly hitnek. Hinni mindig annyit jelent, mint ésszerű meggyőződést táplálni olyan dolgokról, amelyek túlesnek a végleges bizonyítás határán, de ugyanakkor azt is jelenti a hit, hogy az ember ezeknek a meggyőződéseknek, mint egészen bizonyosnak az alapján el is indítja az életét...”

— k — a

TÁJÉKOZTATÁS ELŐFIZETŐINKNEK

Az utóbbi hetekben számosan érdeklődtek szerkesztőségünkönél, hogy a Posta Központi Hirlap Iroda miért küldi ki már az október-november hónapokban az 1984-re vonatkozó előfizetési díjnyugtát. E korai előfizetési felhívásnak adminisztrációs okai vannak.

Amennyiben valaki nem volt otthon, amikor a postai kézbesítő a díjnyugtát bemutatta, és így előfizetését nem újíthatta meg, — kérjük, hogy az 54.— Ft előfizetési díjat rózsaszín — a postán díjmentesen kapható — utalványon fizesse be Unitárius Élet 1055. Budapest, Nagy Ignác utca 4. címre. Az előfizetési díj a két budapesti és a pestlőrinci, valamint a vidéki lelkészi hivatalok útján személyesen is befizethető.

1984 tavaszán nem tudunk csekkbefizetési lapot küldeni, mert az OTP az eddig 30 fillérért árusított befizetési lapokat darabonként 5,60 forintért adja.

Egy sürgető felhívás kiküldése a munkán és a boríték árán kívül 2.— Ft-os bélyegköltséggel jár, s ezen felül számol fel az OTP 5,60 forintot csekklaponként, ami az alacsony előfizetési árat igen jelentősen megterhelné.

Az Unitárius Élet előfizetési ára 1984. évre is változatlanul 54.— Ft. Külföldi olvasóink szíves adományait is szeretettel várjuk és köszönettel fogadjuk.

lelkési szolgálatom negyvenedik évfordulóján (1943—1983)

II.

A Budapesti Unitárius Misszió Háznál töltöttem el a teológiai akadémiai V. évfolyamot gyakorló segédlelkész-ként, s mint ilyen 1943. július 3-án, vasárnap végeztem először istentiszteletet a templomban. Az idén, 1983-ban, szintén július 3-ára esett vasárnap. Ennél fogva percre is ugyanabban az időben, csak negyven évvel később mentem be paláttal a vállamon a Högyes utcai templomunkba, Isten iránti mélységes hálával szívemben, hogy köszönetet mondjak Néki az elmúlt évtizedek gondviselésének ezernyi ajándékáért.

Nyár volt, amikor 1943-ban erre a szolgálati helyre érkeztem. Az egyházi élet képe is igencsak nyári volt. Az volt az érzésem, hogy lényegesen többen kellene összegyülekeznünk a vasárnap délelőtti istentiszteleteken. Ifjú lelkesedéssel nyomban meg is született bennem az erős fogadalom, hogy mielőtt beáll az ősz, tehát az egyházi életnek kedvezőbb időszak, változatok ezen a helyzeten.

Az ősz be is állt, de ez számomra egészen más, egyben nagyon érdekes munkaterületet hozott, olyat, amilyenre én egyáltalán nem gondolhattam, mivel még ismeretlen voltam az itteni feladatok dolgában. Az őszi hálaadó istentisztelet utáni napok egyikén ugyanis dr. Csiki Gábor igazgató lelkész-esperes leültetett az irodájában, és azt mondta nekem igen kedvesen, egyúttal határozottan: Marci fiam, következnek az őszi, majd a téli és tavaszi vasárnapok. Ezekén a vasárnapokon, mindeniken, összegyülekeznek itt a Högyes utcai gyülekezeti termünkben azok a lányok és legények, unitárius híveink, akik háztartási és más alkalmi munkára jöttek fel Budapestre, főleg a Székelyföldről. Rájuk felügyelsz, velük foglalkozol, s részükre du. 6 órai kezdettel istentiszteletet tartasz a templomban.

Én egészen természetesen fogadtam a kapott feladatot, és ahogy elkezdődtek ezek a bizonyos délutáni összejövetelek, ahogy megismerkedtem az összegyűlt fiatalokkal, hat ökörrrel sem lehetett volna engem elhúzni mellőlük. Vasárnapról vasárnapra megtelt du. 6 órakor a Högyes utcai templomunk fiatal lányokkal és legényekkel. Nagy többségük székely népi viseletben jelent meg. Ezt azért tudták megtenni, mivel volt ilyen ruhájuk, s ha nem volt egyiknek-másiknak, buzdítottam, hogy szerezzen. Nem kellett sokat biztatni őket. Minden vasárnap délután, az istentisztelet előtt, de főleg utána, rögtönzött műsorok töltötték ki az időt. Gyakran gondoskodtak muzsikáról is, hogy táncolhassanak. Hamar rájöttem, hogy a rögtönzött műsorok nem jelentenek színvonalas megoldást. Valami olyasmire törekedtünk tehát, ami népünk irodalmi és művészi értékeit teszi mindennapivá közöttünk, vagyis saját értékeink házatáján néztünk szét. Nem voltam egyedül ebben a fáradozásomban. Az ifjak nagyon fogékonyak voltak, s különben is sok mindent magukkal hoztak szülőföldjükről, de ezen kívül a Misszió Ház Diákotthonának 25—30 főiskolai és egyetemi hallgatója közül jónéhány vasárnapról vasárnapra bejött a gyülekezeti terembe, együtt voltunk...! Örömmel említem meg *Márkos András*, *Zoltán Sándor*, *Györke Zoltán* nevét, s másokat is felsorolhatnék. Irányításunkkal népi egyfelvonásos darabokat tanultak be, népmeséket, balladákat adtak elő, népdalokat énekeltek, és így tovább. Olyan természetes módon, könnyedén és magától értetődően történt mindez, mint amilyen természetesen folyik a két Homoród, a Nyikó, a Nyárád, a két Küküllő, a Szamos, az Olt, a Feketeügy, vagy a Duna és a Tisza vize. Mindenki otthon érezte magát a templomban és a gyülekezeti teremben. Dávid Ferenc emlékünnepelet tartottunk, s megünnepeltük más egyházi ünnepeinket.

Nagyon jól együtt volt ez a fiatal társaság. Elhatároztuk, hogy egy nagyobb műsoros est keretében

„kilépünk a nyilvánosság elé”. Megállapítottuk, hogy akkora teremre lesz szükségünk, amelyben legalább 350-en elférnek, mivel leányaink gazdái, legényeink munkatársai és barátai meghívást kapnak, és el is fognak jönni. Ez nem volt kétséges. Valamiképpen a Bocskai úti református templom lelkészehez vezetett az utunk a gondviselés jóvoltából, boldog emlékü *Sebestyén Lajos* nagytiszteletű úrhoz, aki kérésünkre habozás nélkül átengedte egyházközsége gyülekezeti termét, ahol 350—400 ember simán elfért. 1944. március 19-én, vasárnap délután „telt ház” előtt megtartottuk egyszerű, de gyöngyszemeket felvonultató műsoros estünket. Nagy volt a mi örömünk! Este kilenc tájban jöttünk ki a Bocskai úti gyülekezeti teremből, s megdöbbenve halljuk az újságárosok hangos kiáltását: Német csapatok érkeztek az országba, tilos minden gyülekezés! Mi hirtelenében csak magunkra gondoltunk, arra, hogy az utolsó pillanatban íme mégis meg tudtuk tartani előadásunkat. Nem gondoltunk még arra a tragédiára, amely abban az esztendőben minket, országunkat, népünket érni fog, pedig ezt már sejteni lehetett...!

Közben 1943 őszen—telén s 1944 tavaszán végeztük a más természetű egyházi munkánkat is. A Högyes utcai templomi lelkész, dr. Csiki Gábor, esperese volt a Duna—Tisza menti Unitárius Egyházkörnek. Ez is munkát jelentett. Hozzá tartozott a Högyes utcai templom lelkészeinek munkaköréhez számos szórvány lelki gondozása is. Éppen a szórványkérdés intézményes megoldását előmozdítandó, az 1943. márciusi Egyházi Főtanács Kolozsváron szabályozta a szórványok helyzetét. Az Unitárius Misszió Ház templomához szórványegyházközséget szervezett, amely 1944. márciusában meg is tartotta alakuló közgyűlését Duna—Tisza közti Unitárius Szórványegyházközség néven, megválasztotta gondnokait a Kecskeméten lakó s évtizedeken át nagyszerű munkát végző *P. Buzogány Lajos* pü. főtanácsos, és a Rákospalotán lakó *H. Fejér Domokos* személyében. Megválasztotta 12 tagú presbitériumát s más tisztségviselőit. Gondoskodott arról, hogy 1944. júl. 1-től a Misszió Ház segédlelkésze, én magam, ellássam a Dunapataji Unitárius Egyházközség szép templomában, havonta egyszer az istentiszteleti szolgálatot. Nagyon megszorodtak a tennivalók. Dehát ez rendjénvaló dolog volt. Megállapítottuk, hogy Kecskeméten, Szolnokon, Rákospalotán, Újpesten, Sashalmon, Szentmihályon, a Rákosok valamelyikén és az egyik Gödön, de Hatvanban is szórványközpontot kell létrehozni (néhány helyen már volt), s ezekben istentiszteleteket kell tartani, a gyermekeket valláserkölcsi nevelésben kell részesíteni, gondoskodni kell konfirmálásukról s mindenféle egyházi szertartás elvégzéséről. E célból az e területen élő híveinknek tudniuk kell, hogy hová fordulhatnak ügyeikkel. Nagy szervezési és lelkigondozási munka várt reánk.

Hogy e tekintetben mit tudtunk végül is tenni, s hogy miként alakult az 1943 nyarán magamnak felvetett gondolat a templombajárás kérdéséről, arról az Unitárius Élet következő számában szölok.

Bencze Márton

LAPZÁRTA UTÁN érkezett a szomorú hír az Amerikai Egyesült Államokból, hogy dr. Szent-Iványi Sándor, unitárius lelkész, teológiai tanár, püspöki-helynök 1983. október 16-án, a Massachusetts állambeli Lancasterben, szívinfarktusban elhunyt. Szellemi hagyatékát, emlékét kegyelettel őrizzük! Lapunk legközelebbi számában emlékezünk meg munkásságáról.

PATAJ

Népszerű kedvelt politikai hetilapunk 1983. okt. 9.-i számában a Néprajz rovatban írás jelent meg Csekei László tollából. Címe: Kihalt eklézsia. Alcímei: Az ötletet Jókai adta, Nyakas kálvinista.

A cikk ismerteti nagy vonásokban — természetesen sok hiányossággal — az egykori dunapataji unitárius eklézsia születését és a templom eladását állami múzeum céljára.

Értékeli a törekvést, mellyel az állami szervek a használaton kívül került templomot nemes célra, múzeum részére megvásárolták. Kár volt szót nem ejteni Pastyk István néprajzokról, a múzeum jelenlegi igazgatójáról, aki több, mint tíz éven át harcolt a bürok-

A 8 éves Ági rajza

A kolozsvári templomban

En a nagynénémrel Erdélyben voltam a nyáron, keresztapáméknál. Egy vasárnap elmentünk a kolozsvári unitárius templomba. Most először jártam ott. A bejárat után egy nagy követ találtam. Megnéztem mi van ráírva, körülbelül úgy emlékszem, ez volt: Dávid Ferenc volt az első unitárius püspök, ő beszélt erről a köről. A tordai országgyűlésen, a világon először az ő javaslatára vált törvénné, „hogy, mivel a hit Isten ajándéka, így hitéért büntetni senkit sem lehet”.

Nagyon örültem, hogy részt vehettem egy ottani unitárius Istentiszteleten, a híres kolozsvári unitárius templomban. A nevem is beírtam az emlékkönyvbe.

Gyöngyi, 10 éves

Továbbra is szeretettel várjuk minden kis unitárius testvérünket a Nagy Ignác utcai gyermek hittan órákra, a következő időpontokban: dec. 11.; jan. 8.; jan. 22.

ráciával, míg a nagyközség kezelésébe került múzeum létrejött, és az összes átalakítási munkálatokat elvégezték.

A fényképet Bartók Béla főgondnokunk készítette a múzeum felszentelése alkalmából, egykori unitárius templomunkról.

Ismeretlen XVI. századi jezsuita nyomtatvány a Heltai-műhelyből

Magyar Könyvszemle 99. évf. 3. sz.
Bp. 1983.

Vásárhelyi Judit cikke beszámol egy XVI. századi kolozsvári nyomtatványról, melyet a prágai Egyetemi Könyvtárban találtak meg.

A jezsuita vitairat címe: *Assertiones theologicae de vera falsaque idolatria contra novos nostri temporis Samosatenos, seu Servetianos Claudiopoli in Transsylvania...* Claudiopoli 1588. Az *Assertiones* címe szerint Michael Servet erdélyi híveinek meggyőződése céljából készült.

A címlével hátlapján *Báthory Zsigmond* címere, egy latin vers, majd *Leonard Rubennek* a fejedelmhez címzett ajánlása látható. A főrészen *Andreas Busau* 6 fejezetben és 37 tézisben cáfolja a bálványimádás vádját, amellyel az erdélyi protestáns rendek a jezsuitákat illették.

„A 2. fejezet, az *Assertiones* témáján túl mutatva, Jézus és a Szentháromság istenségének bizonyításával az antitrinitárius nézetekkel is vitatkozik, s név szerint is említi Dávid Ferencet és követőit.”

Utolsó sorában A. D. 1588. 17. novembris keltezés olvasható. A kiadvány az 1588. okt. 21-i enyedi gyűlést követően készült, ahol az erdélyi rendek a jezsuiták kiűzését követelték. *Leonard Ruben* a kolozsvári jezsuita Akadémia vice-rektora, *Andreas Busau* pedig ugyanott tanár volt.

Az ajánlás szerint a vitairat első sorban a fejedelmet akarta meggyőzni arról, hogy a jezsuitákat méltatlanul illették a bálványimádás vádjával.

A betűtípusok tanúsága szerint a nyomtatvány a kolozsvári ifj. Heltai Gáspár-féle nyomda terméke.

Kaplayné Schey Ilona

DR. KÁLDY ZOLTÁN

25 éve püspök

A Magyarországi Evangélikus Egyház egyeteme nov. 4-én tartott közgyűlésében köszöntötte dr. Káldy Zoltán püspök elnököt, aki tisztét immáron 25 esztendeje tölti be.

1958-ban nehéz időben vette át a fiatal pécsi esperes a déli evangélikus egyházkerület vezetésének feladatát és lett egyben a főváros első evangélikus templomának, a Deák térinek lelkesze.

Munkássága egyháza, a testvéregyházak és a magyar társadalom előtt jól ismert, egyházi tevékenysége mellett országgyűlési képviselő és a békeharc első sorban álló képviselője.

Meleg szeretettel és őszinte tisztelettel köszöntjük e neves évforduló alkalmából.

— fj —

A PÉCSI DISPUTA

A Magyar Tudományos Akadémia 1981-ben 793 lapon kiadta Válaszuti György: Pécsi disputa c. eddig kéziratban fennmaradt munkáját.

A Magyar Izraeliták „Új Élet” című lapjában dr. Schweitzer József főrabbi ismertette ezt a kiadványt, aki részt vett az MTA 1979-ben Siklós Várában rendezett szimpoziumján is. Az alábbiakban az ő szövegét közöljük.

Közel négyszáz esztendeje, 1588 nyarán, tekintélyes tudományos egyéniség érkezett a török hódoltsági területen fekvő Pécsre. Skaricza Máté, az országos híru református prédikátor. A ráckeveiek papja szellemi párbajra készült Válaszuti Györggyel, a helyi unitárius gyülekezet lelkészével. A tervezett polémia centrumában a XVI. század végi protestáns gondolkodásnak kulcskérdése állt. A református Skaricza a hagyományos keresztény felfogást, a Szentháromság-tanítást hirdette. Ellenfele, az antitrinitárius Válaszuti, a kor teológiai szabadgondolkodóinak merész újítását, a Háromságtagadást képviselte. Mégis az 1588. augusztus végén Pécsen lezajlott hitvita nem sorolható a kor szokásos és számtalan teológiai vetélkedői közé.

A pécsi disputa különlegességei közé tartozik, hogy a vitatkozó felek magyarul érveltek, hogy a polémia török területen zajlott le, hogy a résztvevők bár egymás nézeteit élesen kritizálták, az álláspontokat kölcsönösen tiszteletben tartották. Az előzményekről, az esemény lefolyásáról és következményeiről a tudományos kutatás Válaszuti Györgynek még 1588 őszén készült „Pécsi Disputa” című kéziratából értesült. Most az Akadémiai Kiadó gondozásában Dán Róbert bevezetőjével és jegyzeteivel, Németh S. Katalin szövegkiadásában ez a rendkívül érdekes anyag a nagyközönség számára is elérhető lett.

Válaszuti György színes leírása és kissé nehezebb tudományos prózája nyomán megtudhatjuk, hogy a teológiai vita háttérben fontos gazdasági kérdés állt. Pécs városa rivalizált a közeli Tolnával. A pécsieknek szükségük volt a tolnaiakra, a tolnaiaknak viszont konkurrenciát jelentettek a pécsiek. Vallási szempontból is különféle nézeteket vallottak. A tolnaiak reformátusok, a pécsiek többségükben unitáriusok voltak. Évekig ez nem okozott feszültséget, de 1588 tavaszára a tolnai reformátusok eretnekeknek nyilvánították a pécsieket. Ez a kor általános szabályai szerint azt jelentette, hogy semmiféle kapcsolatot nem volt szabad tartani azokkal, de még beszélni sem volt tanácsos velük. Válaszuti és gyülekezetének tagjai átlátták a helyzetet, és azt is megértették, hogy ebben az esetben többről van szó, mint a szokásos teológiai nézetütköztetésekről. Sokkal inkább arról, hogy a tolnaiak egyeduralomra törnek és céljukat teológiai köntösbe bujtatták. A megoldás egyszerűnek látszott. Válaszuti felszólította a tolnaiak papját, győződjék meg arról, vajon a pécsiek eretnekek — azaz istentagadók, a bibliát mellőzők, hazugok-e? A tolnai lelkész, Decsi Gáspár azonban nem állt ki, nem is tehetett, hiszen nagyon is jól ismerte a pécsiek biblián alapuló val-

lását. Csak éppen nem akarta ezt tudomásul venni. Válaszuti és társai ezért más tekintélyt kerestek, olyat, akinek gazdasági érdekei nem fűződnek a tételek elvetéséhez, vagy megerősítéséhez. Így találtak rá Skaricza Mátéra, a ráckeveiek papjára, aki vállalta a vitát. Ezek után kerülhetett sor a kor talán egyetlen olyan teológiai disputájára, amelyben nem egymás meggyőzése, hanem egymás igazságainak elismertetése volt a cél.

Mindkét fél rendkívül toleráns hangvétellel vitatkozott. Skaricza Mátét őszinte vendégszeretettel fogadták Pécsen. Válaszuti leírásából tudjuk, hogy hosszú sétákat tett a városban. Vidám beszélgetésekben vett részt a házigazdái asztalánál. Ezek a remek kis pillanatképek megvilágítják a XVI. század végi Pécs mindennapjait. Közben pedig a templomban, az étkezések közben, a városnézés alatt folyt a polémia. Mindkét résztvevő tudásának legjavát adta. Hatalmas irodalmi anyagot vonultattak fel, és a negyedik napon Skaricza Máté kijelentette, hogy a pécsieket nem lehet eretnekeknek tekinteni. Bár másképpen magyarázzák a bibliát, mint a többi keresztény felekezetek, de istenhitük szilárd, és annak alapja az Ó- és Újszövetség. Szívvelyes búcsúzkodás után hagyta el a várost. Ezt követően fogalmazta meg Válaszuti György az eseményeket, és vitájuk részletes leírásához csatolta vallása alapvető tételeit. Így született a Pécsen tartott disputa nyomán a „Pécsi Disputa.”

A műben, ahogyan Dán Róbert megállapítja, „történeti összefüggéseiben értelmezett, filológiai módszerekkel megvilágított bibliai textusok szigorú logikai rendbe sorakozva cáfolják a Szentháromság védelmét felhozott tételeket, és bizonyítják az antitrinitárius igazságokat”. Ezek sorában kiemelt szerep jutott az Ószövetség eredeti héber textusának és a középkori rabbinikus kommentárok nézeteinek. A jegyzetből megtudhatjuk, hogy Válaszuti forgatta Sebastian Münster 1534–1535-ben kiadott héber–latin bibliáját, amelyben a héber szöveg pontos fordítása mellett megtalálhatta a legfontosabb rabbinikus véleményeket is. Münsteren keresztül jutott a „Pécsi Disputa” lapjaira Rasi, Ibn Ezra és sok más rabbi véleménye. De kezében volt az 1516-ban kiadott „Oktapla” is, amelyben Augustinus Justiniánus a héber mellett a Targumot is latinra fordította, és külön hasábon mutatta be Dávid Kimchi zsolnárkomentárját. Dogmatikai szempontból döntő érvnek számított a Talmud egyik megjegyzése, ami szerint minden Isten kezében van, kivéve az istenfélelmet. Ez utóbbi Matthias Vhe-Glirius közvetítésével jutott el Pécsre.

Válaszuti szép magyar prózájában, mértéktartó előadásában jól megválasztott jelzőkkel érzékeltet jellemeit. Leírását színezi stílusváltásai. Az elbeszélésből könnyen és észrevétlenül vált át a dramatizáló formákra. Bár írása a mai olvasó számára itt-ott nehezséges, a „Pécsi Disputa” nemcsak a magyar múlt kutatói és a művelt érdeklődők számára, de a judaisztika művelői részére is hasznos olvasmány.

Dr. Schweitzer József

Bölöni Farkas Sándor eleven emlékezete

A Magyar Nemzet 1981. dec. 16-i számában a Tudományos Figyelő rovatban Szakonyi Péter rövid ismertetést közölt Bölöni Farkas Sándorról Egy székely nemes Amerikában címmel. „Neve, utazása, tevékenysége a feledés homályába süllyedt”, állítja róla. A valóság ezzel szemben az, hogy a reformkor nagyjain kívül kevés magyarnak oly nagy az irodalma, és pedig nemcsak magyar nyelven, hanem a világnyelven is. Külön kötetet lehetne írni a nagy székely hazafi és világpolgár utóéletéről és hatásáról a reformkorban és a szabadságharc alatt, de attól fogva is az Észak-Amerika iránt egyre nagyobb és sajnos egyre tömegesebb érdeklődést mutató emberöltőkben.

Modern felfedezése Hatvany Lajos érdeme, aki külön kötetet áldozott radikális demokrata mivoltának ismertetésére. (Egy székely nemes, aki felfedezte a

demokráciát, 1934.) Ennek legjobb ismertetését Cs. Szabó László írta A Tollban, még abban az évben és a Nagyvilág tavalyi évfolyamában Dickensről írva, kettőjük amerikai útinaplóit hasonlította össze, Bölöni Farkas javára. Az első kiadás centenáriuma kolozvári diákok rossz papíron, de nagy példányszámban újra kiadták a reformkori ifjúság kézikönyvét. Már a II. világháború idején adta ki a budapesti Officina nyomda Remenyik Zsigmond bevezetésével zseb alakban a híres művet. Jancsó Elemér, a vezető erdélyi irodalomtörténész, az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyvében 1942-ben levéltári adatok alapján írta meg először részletekbe menően Bölöni Farkas életrajzát. Ugyanő számtalan folyóirat-cikkben közölte a hagyatéék egy részét, sőt, Erdélyi Irodalmi Ritkaságok című sorozatában a kéziratos

franciaországi naplót is közzétette. (Bármily hihetetlenül hangzik is ma, ugyanő a náci megszállás alatt, 1944. május 7-én a Pester Lloydban közölt terjedelmes tanulmányt róla.) Ez azonban nem volt az első idegen nyelvű ismertetés a nagy magyar utazóról. A Hungarian Quarterly-ben 1936-ban Szász Zsombor írt róla angolul. Ennek társlapjában, a Nouvelle Revue de Hongrie-ben Jancsó adott rövid arcképet róla.

Magyar tanulmány, kéziratközlés és összehasonlító irodalomtörténeti értekezés számos irodalmi és történeti folyóiratban jelent meg. (Erdélyi Helikon, Korunk, Könyvtári Szemle, Magyar Csillag, Magyar Könyvszemle, Pásztortűz, Tükör, Utunk.) 1945 után azonban megindult Bölöni Farkas Sándor amerikai útleírásának részletes ismertetése ottani folyóiratokban és kiadványokban. Lukinich Imre, a pesti egyetem kelet-európai professzora 1948-ban a Journal of the Central European Affairs-ben ismertette elsőnek az amerikai történészek előtt Farkas Sándor alakját és szerepét. Lukács János, a philadelphiai egyetem professzora a Pennsylvania Magazine of History and Biography hasábjain már az amerikai szakirodalomba építette be életművét. Reisch Alfréd, a Library of Congress magyar szakértője, a Columbia Egyetemen doktorált Bölöni Farkasnak a magyar reformkorhoz való viszonyát földolgozó 500 oldalas, és sajnálatos módon mindmáig kéziratban levő disszertációjával. Francis S. Wagner, a New York-i Hungarian Quarterly-ben az amerikai és magyar tudományos társaságok közötti fáradozását ismertette. A legkiválóbb amerikai román szakértő, Keith Hitchins professzor Tocqueville és Bölöni Farkas művét állította páru-

zamba. Közben a debreceni Hungarian Studies in English kiadta angolul Bölöni Farkas angol útleírását, és ugyanitt Katona Anna az amerikai útleírás jelentőségét mérte föl a későbbi magyar Amerika-leírások között.

1977-ben és 1978-ban az amerikai útleírás két, egymástól független fordításban és kiadásban jelent meg az Egyesült Államokban. Az American Philosophical Society, a legrégebbi amerikai tudós társaság Philadelphiában 120. tagületményeként tette közzé Shoeman Tivadar és Benedek Helén fordításában. A kaliforniai egyetem bibliográfiai központja az oxfordi egyetemi nyomdával közösen publikálta a Kadarkay Árpád külön kötetnek beillő tanulmányával, az ő fordításában, a 20 dolláros könyvet. Ez az első magyar nyelvű, amely az amerikai egyetemek történész hallgatóinak kötelező olvasmányjegyzékére fölkerült. A budapesti Corvina könyvkiadó német nyelven bocsátotta közre idén nemcsak az amerikai, hanem az európai és angol útleírás együttesen, amely így együtt még magyarul sem jelent meg.

Erdélyben is valóságos Bölöni Farkas-kultusz indult meg 1966-ban. Benkő Samu az egykorú magyar és román útleírásokkal állította párhuzamba és adta ki bőszes jegyzetekkel. Jancsó Elemér kolozsvári naplóját adta ki újra. A legjelentősebb történetfilozófiai tanulmányt Mikó Imre írta róla, aki egyúttal kitűnő történeti regényben hozta közel alakját a széles körű olvasóközönséghez.

(A Magyar Nemzet 1983. jan. 19-i számából átvéve.)

Gál István

Balázs Ferenc

Búcsú a mézskői sírnál, 1937

Megnyugodott Bajtárs! Az ember, aki az örök barátság legnagyobb szavával most Bajtársnak szólít Téged, testben megrendülve, de soha nem érzett lelki erőben áll Előtтеd. Ha csupán barátod volnék, aki a jóbaráthoz utoljára szól hallható szóval, akkor esetlen és reménytelenül, sósködben tévelygő szemmel nézném ezt az erdélyi röögőt, amely szellemed ledőlт házát eltakarja. De nem egyszer gyalgó magyar férfiú áll Előtтеd, hanem harminchat erdélyi magyar író együttes szelleme, s e szellem mögött egy nép, s e nép alatt egy föld, amelyen nekünk sorsszerűen élnünk és halnunk kell.

Akiket valaha temettünk, Te azok közül a legtisztábban mutattad meg, hogy ezen a földön miképpen kell élnünk és meghalunk. Alulról jöttél, mint tiszta forrás, vagy az éltető növény. Nem voltál délszaki virága Erdélynek, mert nem díszítetted ezt a földet, hanem gazdagítottad. Zord éghajlat alatt és elűző folytonos keleti szélben Te itt megkapaszkodtál, mint a hegyi fa messzelátó sziklán. A gyökereid győzhetetlenül erősek voltak, s ismerték e földnek rejtőző titkait, amint e föld is ismert Téged, és kegyetlenül szeretett.

Bajtárs! Te most annyi emberi harc és annyi magyar munka után, fiatalon elnyugodtál. Értettünk Téged emberi harcaidban és magyar munkáidban egyaránt. A lélek hallja sűrített mondataidat, melyekben utoljára és végérvényesen közlöd velünk az Igéket, melyeket apostoli életed alatt lassan és konokul érleltél lelki táplálékká. Tudjuk, valljuk és hisszük, hogy ha a Te igéddel táplálkozunk, emberségünkben és ma-

gyar mivoltunkban örök életünk lesz. A lélek hallja sűrített mondataidat, és én, mint egy közösség engedelmes követe, nyíltan és őszintén tolmácsolom Igéidet erről a helyről:

Az isteni Gondviselés, bizonyára nem céltalanul, úgy rendelte, hogy itt Erdélyben legyenek világító por-szemek. Kicsi nép fia vagyok, nagy veszélyben. De a lélek ereje győzhetősebb, mint a nagy test hatalma. Ma Erdély vajúdva és fájdalmas tévedések közepette éli életét. Viharban vagyok, magyarok! De higgyetek és az eszmény képében munkálkodjatok, mert a tévedések mögött ott áll és vár a tiszta homlok, mint-hogy ott áll a hangos jelszavak mögött a maga néma és megértő háromságában a nép.

Bajtárs! Tolmácsoltam Igéidet, és kérlek: segíts tiszta szellemeddel minket, hogy itt Erdélyben magyar apostoli hivatásunkat nagyobb tévedések nélkül mi is betölthessük. A „Virrasztás” című kötetből.

Tamási Áron

KÖZÖS MÚLTUNK

E címen jelent meg Binder Pál erdélyi szász kutatónak munkája, mely beszámoló románok, magyarok, németek és dél-szlávok feudalizmus kori falusi és városi együttéléséről, a Kritérion kiadásában Bukarestben 1982-ben. A kötet 397 oldalas gazdag tartalommal szól a falusi együttélésről a királyföldi szabadfalvak és a vármegyei jobbágyfalvak példáját felmutatva. A városi és mezővárosi együttélésről szólva ismerteti a munténiai, mondvai, erdélyi és partiumi bányavárosok életének egyes érdekesebb mozzanatait. Könyvének értékes része a mintegy

Költözik a kápolna

Egy XVIII. század eleji fogadalmi kápolnával gazdagodik a szentendrei szabadtéri múzeum kisalföldi tájegysége. A kápolnát Mosonszentjánoson emelték, majd az 1831–32-es koleravész idején közadakozásból bővítették, és belsejét is újjáalakították. Ebből az időből valók az oldalpilléreim elhelyezett festmények, amelyek a kolerajárvány borzalmait örökítik meg. Az ismeretlen alkotó naiv festői látásmóddal ábrázolta a betegápolás és a tömeges temetés jeleneteit. A kápolnát utoljára az 1920-as évek végén tatarozták. Ekkor készültek belső terének falfestményei és az oltárkép.

A kápolna lebontását útrendezés miatt határozták el. Épületét a szentendrei szabadtéri múzeum vásárolta meg a helyi tanácstól, hogy a kisalföldi tájegység népi építészeti emlékei között újraépítve, értékei a múzeumlátogatók elé tárja. Belső falfestéseit, freskóit eredeti helyükről leemelték, majd magát az építményt lebontották, s már át is szállították Szentendrére. A tervek szerint másfél év alatt ismét tető alá hozzák az egykori kápolnát. Eredeti helyén, Mosonszentjánoson pedig régészeti feltáráshoz kezdenek. A kutatástól azt várják, hogy újabb ismeretek birtokába jutnak a Szent Anna kápolna történetéből. — (Hazai Tudósítások)

60 oldalra terjedő adattár és az 50 oldalas jóval meghaladó jegyzetanyag közlése, melyek rendjén számos régi adat mellett igen sok új adatot közöl elsősorban román és német nyelvű forrásokból.

250 évvel ezelőtt, 1733. március 13-án született Joseph Priestley. A *Priestley-évforduló* kapcsán az Egyesült Államokban megalakult emlékbizottság egyik tagja, Dr. J. McLachlan tartott róla előadást ez év tavaszán a birminghami Midland Intézetben. Az Angliában megjelenő „Inquirer” c. unitárius lap pedig márciusi számában emlékezik meg e figyelemreméltó emberről.

Priestley tehát 250 évvel ezelőtt született a Leeds melletti Birstall nevű falucskában. Kálvinista családból származott, és korán árvaságra jutva került nagynénjéhez, aki ellátását biztosította.

Ezekben az években a világ egyenlőtlenségekkel volt tele. A rabszolga-kereskedelem a fénykorát élte. India teljes elnyomás alatt szenvedett, Európa pedig politikai feszültségek és viszályok színtere volt. A közlekedés fejletlensége is jelezte a szegénységet. Angliában nem volt általánosan bevezetett oktatás, nem létezett közegészségügyi szolgálat, közbiztonság, kórház, könyvtár és egyáltalában hiányoztak a szociális szolgáltatások.

Am hatalmas változás volt kibontakozóban. Az ipari forradalom kapujában álló Anglia gondolkodó, alkotni vágyó, újítani akaró tudós emberek sokaságát emelte a magasba, akik számára soha nem hitt lehetőségek tárultak fel.

Az elmélet és a gyakorlat összefonódásából létrejövő alkalmazott tudományok fejlődése hatalmas mértékben növelte az ipari teljesítmé-

nyeket, a legkülönbözőbb területeken.

Izgalmas évek voltak, és Priestley csatlakozott a tudományos forradalmi lendülethez.

A Batley középiskola és a Daventry Akadémia elvégzése után szegény lelkipásztorként kezdte működését Suffolokban, ahol a helyi hatalmasságok hamarosan felfigyeltek szokatlan nézeteire.

28 éves korában a Warrington Akadémiára kerül, ahol nyitott szívvel és elmével sajátítja el a történelem, a földrajz, a matematika és a természettudományok legújabb felfedezéseit. Független gondolkozása, újító, alkotó elméje és eredeti egyénisége teszik a tudomány és a teológia úttörőjévé.

Örökölte a Daventry Akadémia szellemét, a szabad viták, a különböző nézetek toleráns megítélésének légkörét, szenvedélyesen kutatja az igazságot, melyet a legfontosabb értékek egyikének tart.

Tudományos működésének legnagyobb pillanata, amikor 1774-ben — először az emberiség történetében — előállítja az oxigént. Döntő szerepe van a fotoszintézis jelenségének leírásában, s felfedezéseiről örömmel számol be barátjának, Benjamin Franklinnak. Közben a jogtudományok doktora lesz, és a Királyi Társaság tagjai közé választják, egyre több teológiai és filozófiai munkát publikál.

Teológiai felfogása, unitárius szabadelvűsége, nem teszik őt népszerűvé. A természettudományokban

alkalmazott módszerek segítségével közelíti és vizsgálja a Bibliát, valamint a teológiai nézeteket. Felfedezi, hogy a vallás, a vallási gondolkodás fejlődőképes. Az Újtestamentumban leírtakat igyekszik a kortárs szemével nézni és megérteni. Előfutára a történelmi Jézust felfedező iskoláknak, bár ő maga élete végéig elfogadja az újszövetségi csodákat, melyek Jézus isteni lényét bizonyítják. Több mint száz teológiai, tudományos és filozófiai munkát ír meg, ami egészen kivételes tehetségét bizonyítja.

Priestley igazi nagysága azonban magában az emberben volt. Személyiségében, bátor jellemében és emberségében. A francia forradalom és az amerikai függetlenségi háború lelkes támogatójaként cáfolja mindazokat, akik csupán érzéketlen angolnak tartották. Hatvan éves korában is lángoló szívvel harcol a bigottság ellen, a fiatalokért, az emberért és a természetért. Életútja az Egyesült Államokba vezet.

„Boldog vagyok, hogy egy olyan korban és egy olyan országban élhetek, ahol szabadon kutathatom és hirdethetem a vallási igazságot” —

Az igazság keresésén is túl azonban, legnagyobb érdeme a keresztényi könyörületesség gyakorlása volt.

„Ha van valami, ami különleges fényrel világít a mi keresztény vallásunkban, úgy az az emberség és a könyörület.”

Mindezek után nem csoda, hogy e kiváló férfiú élete végéig boldognak vallotta magát.

Orbók Attila

KERESZTÉNYSÉG ÉS MATERIALIZMUS

Az „*Evangile et Liberté*” című folyóirat 1974. évi egyik számában Laurent Gagnebin, a párizsi Foyer de L' Ame szabadelvű lelkésze, a kereszténység és materializmus viszonyát vizsgálja. A kereszténység kiindulópontjában spiritualista világnézet — spiritualistább valamennyi más vallásnál, mert gondolati homlokterében nem a tekintély, hanem a szellem áll. Különösképpen hangsúlyozott tény a szabadelvű kereszténység spiritualizmusa, hiszen a történelmi kereszténységnek éppen azokat a formáit utasítja el, melyek a keresztény vallás szellemét a hatalomfenntartó pragmatizmus és a rituális naturalizmus irányában torzították el.

Am ugyanakkor a kereszténység nem anti-materializmus. Nem is lehet az, hiszen központba állítja „az ige megtestesülését” — és itt a megtestesülés ugyanolyan fontos tényező, mint az ige. Még az idealizmus legnemesebb formája, a platóni is bizonyos fokig idegen a kereszténység számára, melynek legprogresszívebb

gondolkodói helyes ösztönnel nem a Platon, hanem inkább az „arisztotelési közép” tradícióját folytatták. Maga az Újszövetség is tanúbizonyosság arra, hogy a kereszténység a materializmus és az asketikus idealizmus szellemén is túllépett. Keresztelő János még askéta, a világtól elvonuló szellem. Jézus már nem az. Élete történetének része a kánai mennyegző, mely Jézust étel és ital kedvelőjének mutatja be. A kereszténység asketikus interpretációja, az önsanyargatás kultusza, a szexualitás elítélése stb., a keresztény szellem eltorzítása. Egy társadalmilag elkötelezett kereszténységnek ezeket a torzításokat el kell utasítania magától, hiszen egy ilyen típusú kereszténység egyik fontos feladata éppen a javak elosztásáért folytatott küzdelem. Ugyanígy — L. Gagnelsin véleménye szerint — el kell utasítania a materializmust, mert a kereszténység más, mint a materializmus és az idealizmus.

Egy ilyen álláspont nagyonis lehetővé tesz egy párbeszéddel átszőtt együttműködést a marxizmus haladó vonalával. Marx — legalább is a fiatal Marx — nem volt materialista, hiszen támadásainak oka éppen egy, az embert pusztító tárgyá, gépalkat-

részé torzító materializmus ellen irányul. Haladó marxista gondolkodók ma a világ számos pontján dolgoznak azon, hogy ezt a fiatal, etikai kérdésközpontba állító Marxot kiássák a későbbi interpretátorok naturalista-szcientista torzításai alól. Van tehát közös talaj, melyen a szabadságelvű kereszténység és humanista marxizmus együttműködhet.

Karl Rahner előadása

A modern római katolicizmus jeles képviselője, dr. Karl Rahner professzor a budapesti római katolikus teológiai akadémia meghívására okt. 28-án zsúfolt teremben előadást tartott *mai teológia* címen.

A hallgatóságot lebilincselő szép német nyelven mondott előadást remélhetőleg a katolikus sajtóban rövidesen magyar nyelven is olvashatják az érdeklődők.

Az ismert, önállóan gondolkodó professzor — aki nem éppen kegyeltje a római kúriának — az előadás után magyarul megjelent munkáját dedikálta.

Az előadáson püspökünk is jelen volt.

Luther Márton

1483—1546

A hagyomány szerint Luther 1517. október 31-én déli 12 órakor döngő kalapácsütésekkel kiszögezte a búcsúra vonatkozó kilencvenöt tézisét a wittenbergi vártemplom kapujára, és ezzel a tettével akaratan kívül nagy csapást mért az egyházra. A protestáns felekezetek születésük napjaként ünneplik meg a wittenbergi tételek kiszögezését. Luthernek nem állt szándékában „csapást” mérni az egyházra. Az volt a célja, hogy akadémikus körben vitára szólítsa fel a teológusokat. Ez általános szokás volt vitás vagy nehéz problémákkal kapcsolatban, és az egyetemi élet mindenütt tézisek megfogalmazása, valamint e tézisek megvitatása közepette folyt.

1517-ben, amikor X. Leó pápa elrendelte a búcsúlevelek árultatását Németországban, és ezzel Tetzelt, a németországi dömések perjelét bízta meg, szögezte ki Luther a búcsú elleni 95 tézist, mert felháborítónak és károsnak tartotta a búcsúlevelekkel való kufárkodást. A bűnbocsátó cédulák árulása kétségkívül már a XIV. században is nagy népszerűségnek örvendett. Jól szervezett, jól működő intézménnyé fejlődött. A búcsúprédikátor a pápa közvetlen képviselőjeként lépett fel, s a reá ruházott teljhatalomnál fogva ugyanolyan kegyelmekben részesíthetett bárkit, mint maga a Szent-szék. Ennélfogva a búcsú ellen irányuló támadás tehát egyben nyílt támadást jelentett a pápai tekintély ellen.

A kiszögezett szöveget sokan lemásolták, mindenfelé szétküldték, kinyomtatták, lefordították németre, tanulmányozták, vitatkoztak róla, s felolvasták vagy vezérszavakban idézték azoknak, akik nem tudtak olvasni. Mint később Luther írta: „Tizennégy nap alatt bejárta egész Németországot, mivel az egész világ panaszkodott a búcsúlevelek miatt.” A kilencvenöt tézis tehát hatott. Luther volt a legjobban meglepve, hogy milyen hatást keltett, mert nem ilyenre számított. A címzettek, a tudósok, nem jelentkeztek vitára. Ellenben reagált rá a nép minden rétege, az egyszerű nép, polgárok, értelmiségiek, művészek. Albrecht Dürer Nürnbergből egész sor fametszetet és rézkarcot küldött ajándékba a jámbor szerzetesnek. A lelkészek is megmozdultak, fejedelmek is felfigyeltek, mindenki mást olvasott ki a tézisekből, s valóban a tételleket mintegy szét lehetne osztani a különböző társadalmi osztályok vagy csoportok érdekei szerint. A szegények figyelmét az a passzus ragadta meg, hogy az elsőknak utolsókká, az utolsóknak elsőkké kellene lenniük. A hatalomban levők, egyháziak és világiak átlátták, hogy pénzről volt szó.

Lényegtelen, hogy Luthert félreértették, vagy hogy valamiféle

„programot” magyaráztak bele téziseibe. Határozott, pontosan körvonalazott programok ritkán csináltak világtörténelmet. Eppen Luther téziseinek általános jelege és sokrétűsége garantálta a hatást. A szászországi kicsiny Wittenbergből kiinduló reformációs mozgalom nagy vihart kavart nemcsak Németországban, hanem messze túl a birodalom határain is. Úgy hatott „mint a villám a puskaporos hordóra”: viták, felkelések, nagy parasztháború követte.

Eközben Luther bámulatos irodalmi tevékenységet fejtett ki a reformatori elvek mellett, és merészen haladt az új irányon. A pápa is határozottan lépett fel Luther ellen, és 1520-ban kiadott átokbullájával sújtotta, melyre a választ Luther azzal adta meg, hogy a wittenbergi vár egyik kapuja előtt az ifjúság és a nagyközönség jelenlétében a bullát és az egyházi törvénykönyvet elégette. Ezzel nyíltan szakított a pápával.

1521 tavaszán a birodalom új császára, V. Károly Worms-ba birodalmi gyűlést hirdetett, amelyre Luthert is megidézte, hogy tanait vonja vissza. Ám Luther a hagyomány szerint, ezekkel a híres szavakkal fejezte be beszédét, mellyel megtagadta visszavonását: „Itt állok. Másként nem tehetek. Isten engem úgy segítjen! Ámen.”

A császár megtiltotta neki, hogy „költson, írjon és nyomtasson”. Luther egy magasabb fórumhoz apellált, a néphez. Németre fordította a Bibliát. Ez a legnagyobb műve, amelyen nem fogott az idő. Másik nagy munkája a Nagy- és Kiskátéja, melyekkel századokra megvetette a protestáns népnevelés alapját.

Természetes, hogy Luthernak sok segítőtársa akadt. Mint második reformátor lépett Luther oldalára a fiatal Melancton. Humanista volt, Erasmus lelkes tanítványa. Végig megmaradt másodiknak. Melanctonnak a görög nyelv, a források ismerete volt az erős oldala, és Luther mindig alárendelte magát neki, ha ilyen dolgokról esett szó, még arról is beszélt, hogy ha neki esetleg mennie kell, „valahová a szabad ég alatt”, vagy éppenséggel a máglyára, akkor Philipp magister folytatja majd a művét, talán jobban, mint ő. Dávid Ferenc vallásalapító püspökünknek, amikor 1545—51 közt a wittenbergi és az Odera menti frankfurti egyetemen tanult, és közvetlenül tájékozódott a reformáció mozgalmáról és elért eredményeiről, már nem Luther, hanem Melancton volt a tanító-mestere.

E rövid ismertetés keretében lehetlenség Luther minden munkásságáról írni, de egyik legjelentősebb teljesítményéről meg kell emlékezni: a *templomi énekről, a gyüleke-*

zet közös énekléséről. Valamennyi művészet közül a zene volt az egyetlen, amely mondani tudott neki valamit. A festészethez vagy az építészethez nem volt szeme. Véleménye szerint egy templomnak egyszerű prédikációs csarnoknak kell lennie, ahol semmi se vonja el a figyelmet az Igéről. Viszont a Lutherben lakozó muzikus berzenkedett az ellen, hogy az istentiszteletből kiszoruljon a zene. Luther költő is volt. Átköltött latin himnuszokat, zsoltárokat, liturgikus énekeket, és költött új szövegeket. Legjelentősebb és leghíresebb éneke az „Erős vár a mi Istenünk”, unitárius énekeskönyvünk 213. éneke (Sztárai Mihály fordításában), melyet mi is gyakorta éneklünk.

Befejezésül az 1526-ban írt német mise bevezetéséből idézek, ahol mindenek előtt az ifjúsághoz fordul: „A fiatalokért kell olvasni, énekelni, prédikálni, írni és költeni, és ahol csak e tekintetben üdvös és hasznos volna, minden haranggal kongatnék, és minden orgonát búgatnék, és megcsendítenék mindent, ami csengeni és zengeni képes”.

Dr. Kiss József

Kálnoki dr. Bedő Albert

1839—1918

A Budapesti Unitárius Egyházköz-ség egyik korai gondnokáról visszaemlékezést ír D. Nagy András gyulai tanár, halálának 75. évfordulója és az Asotthalmi Erdészeti Szakmunkásképző Iskola — a volt Királyalmi Erdői Szakiskola alapításának százéves évfordulója alkalmából.

Dr. Bedő Albert teológiai és jogi tanulmányokat végzett és 1860-ban iratkozott be a selmecbányai erdészeti akadémiára, melynek ekkor még német volt a tanítási nyelve. 1866-ban Budapesten tesz erdészeti államvizsgát, és rövidesen a Pénzügyminisztérium Erdészeti Osztályára kerül, ahol az állami erdők ügyeinek előadója. Bedő Albert az erdészeti szakemberképzés mellett nagy gondot fordított az erdőőrök képzésére is. 1885-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett. 1896-tól országgyűlési képviselő. 1908-ban halt meg Budapesten, de végakarátának megfelelően szülőföldjén, Kálnokon helyezték örök nyugalomra. Bedő Albert országos főerdőmester, majd államtitkár volt. A kolozsvári egyetem díszdoktora, osztrák, francia, belga és japán magas kitüntetések birtokosa.

A megemlékezést Egyházi Levéltárunkban őrizzük.

„A magyar tudomány- és irodalomtörténet, a nyelvészet és a néprajz és az utóbbi évtizedekben örvendetesen fejlődő eszméletörténeti kutatás számára eddig kiaknázatlan forrásvidéket ígér” — állapítja meg Dán Róbert az izraelita felekezet 1981/82-es Évkönyvében a szombatos bibliáról írt tanulmányában.

Ugy érzem, hogy Dán Róbert tanulmányát követve, tanulságos lesz szólnunk a szombatoságról, hisz egyes keresztény körökben a mai napig is tisztázatlan kérdés az unitarizmus és a szombatoság kapcsolata. A szerző tudományos alapos-sággal világosan kifejti mind az összefüggéseket, mint az alapvető különbséget.

A bevezető részben nyomon követi a magyar bibliafordítás kibontakozását (1430—1590-ig). Rámutat a középkori eretnek mozgalmak és a XVI—XVII. századi uralkodó eszméje, a protestantizmus jótekonyságára, amely a Bibliát az akkori gondolkodásmód és a mindennapi élet alapjává tette. Így természetes, hogy a magyar nyelvre fordítás igénye sem váratott magára, huszita hatásra már 1430-ban kezdetét veszi. E folyamatban az antitrinitárius (utóbb: unitárius) felfogásnak is érvényre kellett jutnia.

„... a Szentháromságtagadók, a protestáns ideológiai fejlődés új szakaszát nyitották meg 1553 után — állapítja meg a szerző. Elképzeléseik szerint, melyek a humanista szövegkritikai elméletekből és valláskritikai nézetekből álltak össze, az Ó- és Újszövetség könyveiben nincs, szövegszerű bizonyíték a leghagyományosabb keresztény dogma, a Szentháromság igazolására.

A Messiás, akit Jézussal azonosítottak, az Atyaisten teremtménye, a Szentlélek pedig annak kisugárzó ereje. Az antitrinitáriusok a Bibliából igyekeztek bizonyítani elképzeléseiket, és feladatuknak tekintették, hogy az általuk hirdetett igaz kereszténységet megtisztítsák az evangélisták és az apostolok kora után hozzátapadt emberi toldaléktól. Tevékenységükhöz fontos argumentumokat nyertek a héber bibliaszövegekből és a rabbinikus kommentárokból.”

Dávid Ferenc jól tudta, hogy az új erdélyi egyháznak szülessége van egy antitrinitárius (unitárius) szellemű Bibliára. Meg is kezdte a munkálatainak szervezését. Az Ószövetség munkálataira Matthias Vehe-Grillust bízta meg, míg az Újszövetséget a görög anyanyelvű Jacobus Palaeologus vette volna kézbe. Valószínűleg modern latin nyelvre fordították volna az unitárius bibliát, mivel egyikük sem tudott magyarul, majd ebből — amennyiben a körülmények engedték volna — Heltai Gáspár nyomdájából magyar nyelvű, unitárius biblia került volna ki.

Sajnos az 1570-es évek végének egyházpolitikai változásai miatt még

a modern latin nyelvűnek tervezett bibliafordításra sem kerülhetett sor.

Ez a törekvés csak ötven év múlva valósulhatott meg magyarul, és lényegesen radikálisabb mondanivalóval — hangsúlyozza a szerző. Ezek után rátér a fő témájára, a szombatosok bibliájának bemutatására.

„Ez — a tudományos tartalmát és szemléletét tekintve az európai nemzeti irodalmakban páratlan alkotás — a XVI—XVII. század fordulójától Erdélyben szervezkedő ún. zsidó csoportok ideológiai szemléletét tükrözi.”

Kiemeli, hogy ezek a szervezkedő csoportok tanításukat az Erdélyben tevékenykedő Vehe-Grillustól vették, aki a középkori József Albo rabbi Idkarim című könyvében található vallásfilozófiai nézeteket elegyítette az antitrinitáriusokéval.

Az erdélyi szombatosok az Ószövetség törvényeit, előírásait kötelezőnek tartották mindenki számára, „aki az igaz vallás híve akar lenni”. Más szóval a szombatos gyűlekezetekben „az általánosan elfogadott és megvalósítandó világkép” és a mindennapi cselekedetek normája az Ószövetség lett. A tudományosan részletező bevezető után tér rá a szombatos biblia tényleges elemzésére.

Kiemeli, hogy Péchi Simon érdeme ez a sok érdekességet és meglepetést rejtő szellemi hagyatéka. Péchi Simon műve a szombatos biblia, 1634-ből való. E magyar nyelvű biblia nyomtatásban nem jelenhetett meg, csak kéziratban terjedt a szombatos székelyek közt. Jelenleg egy példányát őrzik az Országos Levéltárban Budapesten. (530 oldalnyi, 17×30 cm méretű kézirat). Sajnos, csak töredékesen maradt ránk.

A Genesis 5/14 mondatával indul és az Exodus 12. fejezetével zárul. Eredetileg Péchi Simon Mózes öt könyvét és a Tórát fordította le és látta el magyarázattal, állapítja meg Dán Róbert.

A szerző székely híveihez kívánt szólni, és megérezte az eredeti héber szöveg népi ihletettségét. Ezért fordításában izes magyar nyelven, a legegyszerűbb szavakkal és fogalmakkal fejezte ki magát.

Műveltségét dicséri, hogy a rabbinikus bölcsék gondolatai mellett megismerteti az olvasót a klasszikus görög—római filozófusok gondolataival is, amiket ügyesen beleszőtt a magyarázatai közé. Péchi Simont dicséri, hogy a fordításában őszönösen keresi az emberi motívumokat. Így a lehető legjobban közelíthetett híveihez. Érdekes a szombatosok Messiás képe is.

A zsidók számára a Messiásban való hit: remény.

A szombatosok felfogása szerint pedig akkor lesz jelentősége mindennek, ha Jézus ismét eljön a földre („Mikor aztán eljö a Sílóh”). A hitelvekről szólva a szerző rámu-

tat arra, hogy Péchi elveti mind a katolikus, mind a protestáns hitelveket. A kálvini predestináció dogmájával részletesebben is foglalkozik. „Mivel a Tóra hitét és cselekedetét bárki követheti — ez a szabad akarat lényege — az egyén előre elrendelt üdvössége vagy kárhozása ítéltetése logikai lehetetlenség” — mondja Dán Róbert, s valóban a lehetőség mindnyájunk számára adott, s a cselekedeteink mozgatója a szabad lelkiismeret és a bölcsesség. A továbbiakban a mindennapok világába és a gyakorlati életbe vezet el bennünket a bibliafordító. Az ünnepeken munkaszüneti nap van. Ezek a szombatok. Am a szombatos biblia egyik legfontosabb tétele a munka dicsérete. Ezzel Péchi Simon a szombatos hívek, a szegény székely mindennapi, küzdelmes életét szentesítette.

Végül: Dán Róbert a lényegre mutat rá, amikor kifejti, hogy a Tóra egyenlőség-szemlélete a hitben tiszta szegények védelmét, a jogok és köteleességek mindenre kiterjedő érvényét jelentették. (Ami könnyen azonosítható volt az ősi székely szabadságjogok párhuzamával.) Ezzel magyarázható a szombatos biblia évszázadokon keresztül tartó hatása.

Dán Róbert alapos elemzést végzett, s megállapítása szerint méltó ez a körültekintő és tudományos fordítás a további vizsgálódásra és kutatásra.

Felhős Szabolcs

VÁLOGATÁS

Világért sem állítom, hogy az én hitem csálthatatlan, örök igazság minden idők számára. De úgy érzem, hogy alig lehet ennél tisztább és világosabb, ami úgy megnyugtató és kielégítő, mint ahogy ez a meggyőződés kielégíti szívem hő vágyát, s emellett a kutató észnek követelményeit is. — Coleridge szerint: „Aki jobban szereti a keresztény tantételt, mint az igazságot, az kicsinyenként oda jut, hogy a saját egyházát, vagy felekezetét többre becsüli, mint a kereszténység tulajdonképpeni lényegét, s végül is önnönmagát fogja bálványozni: a saját békességét odahe-lyezve mindenek fölé.” — Én éppen az ellenkező utat tettem meg. Én eleinte orthodox hitemet többre becsültem a lelki békességnél. Aztán meg jobban szerettem a kereszténységet magát, mint a saját egyházamat. És most — az igazságot szeretem. Egyedül az igazságot. Jobban szeretem azt mindennél a világon. Ez az igazság számomra ez idő szerint egy a kereszténységgel, a Hegyi Beszéd egyszerű evangéliumával. Ez a krisztusi tantétel az én hitvallásom. (Leo Tolstoj)

[Orbók Endre gyűjtéséből]

Nagy veszteség érte a Budapesti Unitárius Egyházközséget Fodor János halálával. Hat esztendőn keresztül lelkes és hűségű gondnoka volt ennek a testvéri közösségnek. Nemcsak az egyházközség ügyeinek az intézésében járt elől, de szép tenorjával istentiszteleteink és temetéseink kisegítő kántora volt.

Emlékét lapunk hasábjain gyászbeszédemből vett idézettel örökítjük meg, a Máté evangéliuma 5.8 alapján választott alapigével: „Boldogok, akiknek szívék tiszta; mert ők az Istent meglátják.”

— „Mind gyakoribbá válik temetéseknek nekrológot mondani. Elmondhatnám én is, hogy Fodor János Székelykeresztúr szülőföldjén, aki iskoláit szülővárosa ősi unitárius gimnáziumának a falai között végezte. Majd Bukarestben az egyetemen textilmérnöki diplomája birtokában, Budapestre hozta ifjúságának küzdelmes életét. 1946-ban egy egész életre szólóan fogta meg Mészáros Teréz kezét. És ezt a kezét — egymás kezét — csak 1983. október 10-én a halál megfellebbezhetetlen parancsszavára engedték el a Margit Kórház betegágyánál. Boldog házasságukat, szerelmüket az ég először egy szívékről szakadt fiúgyermekkel áldotta meg, aki a keresztségben az András nevet kapta. Később egy leánygyermekkel is megáldotta őket Isten. A leány nem szívékről szakadt vérszerinti gyermek volt, mert András hívó szavára lett hitvese, nékiik leányuk. Életük sok örömeinek és szépségének, gazdag boldogságuknak koronája, a rajongásig szeretett unoka: Ildikó.

Mindennek tett pontot a végére, — földi értelemben — a halál. Hallgassátok csak, mert szeretném ha ezzel vésődne emléke szívetekbe kitörölhetetlenül: „Boldog, tiszta szívű ember volt.”

Ha azt mondjuk valakiről, hogy nyílt, hogy nyitott, hogy derűs, hogy

őszinte, hogy egyenes jellem, ez mind egyetlen nagy és szent dolognak, a tiszta szívnak a tulajdona.

Ezred évek óta tudjuk, hogy keresztény vallásunk szent könyve a Biblia sokkal többet ért az emberi szíven, mint pusztán fizikai szívet. Hát ez nem minden? — Hát ez nem elég? — kérdezhették valaki, hiszen ez a legtöbb, mert a szív dobogása az élet hirdetője. Első dobbanása már élet, utolsó dobbanása még élet.

Itt, e földön, földi élete álmaiban, cselekvéseiben, törekvéseiben, imáiban, zsoltáraiban megérzi, halálában pedig meglátja az Istent.

Fodor János ajkán zengett a zsoltár és áhitattal szólalt meg az imádság. Érezte az Istent. Nem akart többnek látszani soha, mint aki volt. Siker, hatalom nem csábította. Szeretete melegével és gondolkodása egyszerűségével, tiszta szíve barátságot sugárzó erejével hódított. Templomba jövő, fájó szívű emberek segítséget és támaszt kaptak, néha hangtalanul is az arcvonásai redőiben bujkáló mosolyától vagy kezének meleg szorításától. És ez az a legtöbb, amit mi embertestvéreinknek adhatunk. Meleg, tiszta szívének érzéseiből áradóan Ő ezt tudta cselekedni.

Ez az Ő életének igazi nekrológja...

...és hogy tiszta szívvel leélt életének Isten szent lényét érző boldogsága után, milyen volt Istent meglátó hozzá érkezése, azt helyettem sokkal szebben a költő mondhatta el, amikor így énekel:

Az Úr Illésként elviszi mind,
Kiket nagyon sújt és szeret:
Tüzes, gyors szíveket ad nekik.
Ezek a Tüzes szekerek.

Husztli János

A pozsonyi káptalan titkos antitrinitárius társulata

Zármelényi Ferenc és Záragyi Miklós 1514-ben, mint pozsonyi prépostok megkérdőjelezték a szentháromság tanának értelmét. Tudományos Egyházi Történelmi Társaság néven kezdték el tevékenységüket.

Hamarosan csatlakozott hozzájuk Balbi Jeromos, II. Lajos király tanára, korának egyik legjelesebb írója, korábbi egrí kanonok. A pozsonyi kanonok titkos társulatában dolgozott, míg ez a hír el nem jutott Járkányfalvy Zele Miklós pozsonyi prépost és mesterkanonok füléhez, aki feljelentette a titkos társulat tagjait a pápánál. Ezek után hirtelen az egrí káptalanba helyeztette át magát, talán félt a retorzióktól,

hogy haladó szellemű társait jelentette fel.

Balbi Jeromos és társai, mivel nagy tudású emberek voltak, a pápa nem nélkülözhetette. Csupán szafarikus büntetést szabott ki rájuk, ami azt jelentette, hogy a kanonoki jövedelmükből évente bizonyos összeget kellett fizetni a pápai kincstárba.

Ezek a férfiak mind jeles úttörői voltak a középkori antitrinitárizmusnak Pozsony vármegyében.

Danielik József: Írók és egyházi írók csarnoka.

Pozsony, 1858. 479. l.)

Közli: Szöcs Ottó

Miklós Imre államtitkár, az Állami Egyszéki Hivatal Elnöke, az NSZK-bei Észak-Rajna-Wesztfália tartományi kormány kultuszminiszterének meghívására szeptember 18–24. között látogatást tett az NSZK-ban. Találkozott J. Rau tartományi miniszterelnökkel és számos más állami és egyházi vezetővel. Egyetértettek abban, hogy a két ország protestáns egyházai hozzájárulhatnak az európai békehez, az enyhüléshez és a két ország kapcsolatainak további fejlődéséhez.

Dr. Szén Ernő presbiter, egyházi tanácsos alapító tagja volt a mai Kézműipari Vállalat elődjének. Ennek tervosztályáról ment nyugdíjba és most pénztárellenőrzést végez. A boldog nagypapa és felesége sok időt szentelnek az unokáknak. Tamás fiúk gyermekei, Zsolt és Kata, néhai András fiúk gyermekei, Attila és Levente is gyakran látogatják őket. Nemrégiben kapta meg dr. Szén Ernő, a pécsi Janus Pannónius Egyetem diszoklevelét jogi diplomája átvételének 50. évfordulóján.

Dr. Mihály Dezső az Északi Evangélikus Egyházkerület felügyelője váratlanul elhalt. Családja és egyháza gyászában őszinte szívvel osztozunk.

Az Evangélikus Teológiai Akadémia az Újszövetségi tanszék professzorává választotta dr. Cserháti Sándor szegedi lelkészt.

A Katolikus Szó októberi száma „Az Unitárius Egyház öröme” címen BI (véltetően Bíró Imre szerkesztő) tollából ad hírt püspökünk 75. születésnapjáról és magas kitüntetéséről.

Pálos Iván esztergomi római katolikus püspököt 70. születésnapján hívei igaz szeretettel köszöntötték.

Ürömben dr. Berki Feriz magyar esperes és Babinec Joakim orosz orthodox parochus szolgálatával aug. 21-én emlékeztek meg Alexandra Pavlovna, József nádor felesége, az egykor magyar királynénak nevezett, fiatalon, gyermekágyi lázban elhalt orosz cárlány születésének 200. és sírkápolnája 1883-ban történt felavatása századik évfordulóján.

Az „Egyházi Krónika” a keleti orthodoxok évente hat alkalommal megjelenő szemléje megemlékezett püspökünk 75. születésnapjáról és magas állami kitüntetéséről s őt „kiemelkedő tekintélyű és nagy népszerűségnek örvendő egyházi vezető”-ként méltatta.

Özv. Pethő Istvánné és családja az öt esztendővel ezelőtt elhalt Pethő István püspöki helynök emlékére az Unitárius Élet javára 500 Ft-ot adományozott.

Özv. Deák Miklósné sz. Fazekas Erzsébet, február 20-án, 90 éves korában csendesen elhunyt. Szeretettel emlékezünk Erzsébetnére, ki hosszú esztendőkn át gondozta a Hőgyes utcai templomunkat s a hozzátartozó részeket. Szelíd, csendes beszédű, gondos és szerető szívű feleség, édesanya és nagymama volt. Fáradhatatlan volt a munkában, övéért és egyházunkért való odaadásban. Temetése március 22-én volt a budafoki temetőben Bencze Márton lelkész szolgálatával.

Dunántúlon karácsonyi istentiszteleteket az alábbi időpontokban: nov. 27 Pécsen; dec. 4-én Nagykanizsán; dec. 11-én Szombathelyen; dec. 25-én Polgárdiban; dec. 26-án Győrött tartunk.

Gyermek karácsonyfa ünnepélyt, dec. 18-án vasárnap du. 5 órakor tartunk a Nagy Ignác u. templomban.

A Ráday Kollégium új épületszárnya elkészült, e tanévben a teológiai hallgatók már modern kényelmes szobákban kaptak elhelyezést.

Hódmezővásárhelyt jun. 25-én házasságot kötött Domján Ferenc Benczedi Katalinnal, az egyházi szertartást Bencze Márton lelkész végezte, aki ugyanakkor keresztelte meg a dr. Benczedi család újabb unokáját is.

Öz. dr. Hamar Sámuelné a Hódmezővásárhelyi gyülekezet nem unitárius valású, de hozzánk gyakran eljáró és adakozó személyisége, nemrégiben elhalálozott. Temetésén az unitárius gyülekezet is képviseltette magát és emléket mi is őrizünk.

Palástajándékozás. Öz. Szent Józsefné — néhai Boros Aron egykori palástviselési joggal felruházott Hódmezővásárhelyi kántor-tanító gondozója, palástot ajándékozott a gyülekezetnek, amit az okt. 30-án tartott istentiszteleten köszönt a gyülekezet nevében meg a szolgálattevő dr. Ferenc József püspök.

Hódmezővásárhelyt okt. 30-án adott hálat a gyülekezet az eddig elvégzett renoválási munkákhoz Istentől és a hívek ajándékaiként adott segítségért. A szolgálattevő méltatta dr. Erdős Mihály gondnok áldozatkészségét és a gyülekezet megköszönte a külföldi testvérek által küldött adományokat és az Allami Egyháziügyi Hivatal jelentős segítségét. A gyülekezet várja a további adományokat! — a munkát folytatni szeretnék.

Hódmezővásárhelyt a karácsonyi ürvacsoraosztással egybekötött. Istentiszteletet Szász János lelkész tartja, dec. 18-án de. 10 órakor, melyre ezúton is felhívjuk a környékbeli hívek figyelmét is.

Külföldi hírek

Klingbergben, az NSZK északi részén létesült német unitárius otthonban tartja 1984. évi konferenciáját a Szabadelvű Fialák — IRF — szervezete július utolsó és augusztus első napjaiban.

A Sepsiszentgyörgyön megjelenő Megyei Tükör 1982. június 26-i számában dr. Székely Zoltán gondolatokban gazdag írást közöl „A régészet és a műemlékvédelem” címen. A cikk közli a kilyéni unitárius templom képét, és megállapítja, hogy a régészetnek is igen fontos szerepe van a műemlékek helyreállításánál. A templomot egy kora középkori temető helyén építették fel, helyreállítása folyamatban van. Az egykor önálló Rilyéni eklézsia ma a sepsiszentgyörgyi gyülekezet gondozása alatt áll.

A japán Dharma World idei augusztusi száma közli az 1981. évi hollandiai kongresszus elnökségének a képét, melyen a végrehajtó bizottság tagjai, köztük dr. Kovács Lajos és dr. Ferenc József püspökök, üdvözlik az IARF elnökévé választott dr. Nikkyo Niwano-t.

Jugoszláviában török nyelvű újszövetséget adtak ki, hogy ezzel is felkeltsék az ott élő mintegy százezer török — akiknek nagy többsége mohamedán — érdeklődését a kereszténység iránt.

Castagne Fritz dr., a kliei unitáriusok ismert történése, az Unitarische Blätter c. havi szemléjük alapító tagja és haláláig munkatársa, szept. 12-én elhunyt. Emlékezetét mi is megőrizzük.

Debreczeni László erdélyi művész életét és munkásságát ismerteti az a szép kiadvány, mely a Kritérionnál jelent meg Balogh Ferenc tollából. Balázs Ferenc munkatársa és barátja volt, ő tervelte a mézskői unitárius templom renoválási munkálatait. Írásában számos erdélyi műemléket írt le, s így mentett meg az utókornak. A népi hagyományok ápolója és ismertetője. Tavasszal ő is eljött Mézskőre, hogy Balázs Ferenc egykori feleségével újra találkozzék, s megismerje leányát, Enikőt is.

A UUWORLD-ben, az amerikai unitáriusok szemléjében, minden számban olvashatunk egy-egy írást, az elnöktől, dr. Eugen Pickett tollából. A legutóbbi számban örömmel jelenti be, hogy az általa megindított megújítási mozgalom anyagiakban is rendre termi szép gyümölcseit. Örömmel bontotta fel azt a levelet, melyben egy magát megnevezni nem akaró unitárius ember 100 000 dolláros csekket küld egyes gyülekezetek létesítményeinek felújítási munkálataira.

Linus C. Pauling, az ismert Nobel-díjas tudós — 1954-ben kémiai kutatásaiért, 1962-ben pedig békéjéért kapott a Nobel alapítványtól. Most elnyerte az amerikai kémiai társaság Priestley Józsefről elnevezett kitüntetését, mely a legmagasabb megtiszteltetés, amit amerikai tudós házában kaphat. Pauling professzor a Los Angeles-i unitárius gyülekezet tagja évtizedek óta.

Lapunkban karácsonyi imádságokat közöltünk a dr. Kovács Lajos püspök által szerkesztett és 1983-ban Kolozsvár-Napocán kiadott imádságos könyvből.

Az Unitarische Blätter 1983. évi szeptemberi számát Luther Márton emlékének szentelte. A lap közli a Drezdában a II. világháború idején lebombázott Luther-szobor képét. A szobor mását 1958-ban állították fel.

Peter Hans Kolvenbach holland származású jezsuita szerzetest választotta meg nemrégiben a rend főnökévé „fekete papává”. Az 84 éves új rendfőnök konzervatív szakértő és úgy tűnik a sajtóközlések szerint, hogy II. János Pál pápa is elégedett választásával, bár eredeti jelöltje S. G. Pittau szerzetes volt. A rendnek ma már csak 26 000 tagja van.

Dr. Bertil Werkström svéd püspököt nevezte ki a svéd kormány a svéd evangélikus egyház új érsekévé a nyugalomba vonult dr. Olof Sundby utódaul. Az 51 éves új érsek a gyakorlati teológiai tudományok művelője és doktora. 1975 óta egyházkerülete püspöke.

Az ENSZ Társaságok okt. elején Genfben tartott 28. közgyűlésén, melyen a magyar dr. Simai Mihály akadémikus elnökölt, felszólalt dr. Bartha Tibor püspök a hazai Okumenikus Tanács elnöke.

Dr. André Gounelle a franciaországi Montpellierben működő protestáns teológiai akadémia szabadelvű professzora egyházunk könyvtárának megküldte Szervét Mihály 1531-ben megjelent első művének a Trinitatis Erroribus-nak fénymásolatát. Köszönjük.

Dr. Gyergyay Ferenc kölni orvos, akinek házasságát nemrégiben budapesti templomunkban — és kis gyermeke keresztelését is — Szent-Iványi Iona szolgálatával áldottuk meg, halála jeléül 400 nyugatnémet márkát küldött az Unitarius Eket fenntartására. Értékes adományukat halásan köszönjük.

Steve Dick amerikai származású fiatal ember ösztöndíjjal kezdte meg teológiai tanulmányait az oxfordi Manchester College-ben. Diplomájának megszerzése után kötelez angol gyülekezetben állást vállalnia.

Zsakó Zoltán a neves Zsakó család egyik magas életkort megért sarja Kolozsvárt elhalálozott és a házsongárdi temetőben helyezték örök nyugalomra. Emlékére Budapesten élő unokaöccse Zsakó Andor, aki a temetésén nem tudott részt venni, 1000 forintot adományozott az Unitarius Eket javára.

A Societe d'Histoire du Protestantisme de Montpellier előadása sorában dr. André Gounelle teológiai professor előadást tartott „Un pateur non-confirmiste du XVI-e siècle: le transylvanien Ferenc Dávid, apotre de la tolerance et fondateur des Eglises unitariennes” címen — Dávid Ferencről.

Bulletin c. kiadvány jelenik meg Steve Dick szerkesztésében, aki a nyugat-európai országokban élő külföldi származású unitáriusokat gyűjti össze időnként találkozóira. Érdeklődők a következő címre írhatnak: Steve Dick, Klein Pax, Seringstraat 20. — 1371 NC. HUIZEN, Hollandia.

Nagyenyed unitárius lelkészévé, a Kolozsvárra távozott Benedek Agoston utódaul dr. Kovács Lajos püspök Sándor Bolynd volt művész lelkészt nevezte ki. Okt. 6-án iktatott be lelkési munkakörébe.

Simó Attila nyaradszentmártoni lelkész korengegedélyi nyugalomba vonult. Bücsüztetésén részt vett Kolesár Sándor esperes és a körlelkészek közül többen. Simó Attila a második világháború idején Kocsordon szolgált és érdemes munkát végzett ebben a gyülekezetben, ahol még ma is szeretettel emlékeznek rá.

Nagyváradon templomot és gyülekezeti lelkészi lakást vásároltak. A felszentelést nov. 20-án végezte dr. Kovács Lajos püspök. Jelen volt dr. Barabássy László főgondnok, aki az épület megvásárlása körül nehéz feladatokat nagy körültekintéssel végezte.

Hanza András Amerikában szolgáló magyar református lelkész váratlanul, munkás élete teljében elhalálozott. Részt vett az Anyanyelvi Konferencia munkájában és az első között volt, akik megtalálták a kapcsolatot a Magyarok Világszövetsége felé. Egykoron kedves házigazdája volt püspökünknek is a New Jersey államban levő nyaralójában. Elhunytát egyháza mellett, mi is gyászoljuk.

HALOTTAINK

Berde Géza életének 72. évében hosszú szenvedés után elhunyt. Egykoron vezetője volt az unitárius cserkészcsapatnak. Szept. 27-én temette a Farkasréti temetőben egykori társa, Huszti János budapesti lelkész.

A Farkasréti temetőben november 16-án temették Dalibor Edéné Greiner Irén 86. évében elhunyt unitárius hívünket. Benne édesanyját veszítette el dr. Komáromi Salamon Karolyné, szül. dr. Dalibor Marianne. A temetési szertartást Huszti János lelkész végezte. A gyászoló család fájdalomában őszinte részvétellel osztozva, kívánunk Istentől vigasztalást mindannyiuk számára.

Hegedüs Mihályné augusztusban elhunyt édesanyja, öz. Bata Jánosné emlékére 300.— Ft-ot adományozott lapunk javára. Az édesanyját gyászoló gyermekeknek köszönjük az adományt és őszinte részvétellel kívánunk vigasztalódást.

UNITÁRIUS ÉLET

Laptulajdonos

a Magyarországi Unitárius Egyház

Felelős szerkesztő:

Dr. Ferenc József

Felelős kiadó:

Huszti János

V., Nagy Ignác u. 4. Budapest, 1033

Táv.: 113-094

Szerkeszti a szerkesztő bizottság
Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a Posta hírlapüzletében és a Postai Központi Hírlap Irodánál (KHI 1900 Budapest V., József nádor tér 1.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-96 162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Evi előfizetési díj 54.— forint
Külföldre évi 63.— forint

INDEX: 25.842

Egyetemi Nyomda — 83.1879 Budapest, 1983
Felelős vezető: Sümeghi Zoltán igazgató
HU ISSN 0133-1272